

**Универзитет у Новом Саду
Пољопривредни факултет
Економика пољопривреде и
социологије села**

Данко Петрушић

**ОДРЖИВИ РУРАЛНИ РАЗВОЈ ОПШТИНЕ
ШАВНИК
(РЕПУБЛИКА ЦРНА ГОРА)**

Мастер рад

Нови Сад, 2015.

**Универзитет у Новом Саду
Пољопривредни факултет
Економика пољопривреде и
социологије села**

**Кандидат
Данко Петрушић**

**Ментор
Проф. Др Радован Пејановић**

**ОДРЖИВИ РУРАЛНИ РАЗВОЈ ОПШТИНЕ
ШАВНИК
(РЕПУБЛИКА ЦРНА ГОРА)**

Мастер рад

Нови Сад, 2015.

Комисија за оцјену и одбрану мастер рада

Ментор:

Проф. др Радован Пејановић,

Редовни професор, Економија, Аграрна економија,

Пољопривредни факултет у Новом Саду

Председник комисије:

Проф. др Зоран Његован,

Редовни професор, Економија, Економика пољопривреде са задругарством,

Пољопривредни факултет у Новом Саду

Члан комисије:

Доц. др Катарина Ђурић,

Економија, Економика пољопривреде са задругарством,

Пољопривредни факултет у Новом Саду

САДРЖАЈ

САЖЕТАК	3
SUMMARY	5
1. УВОД.....	7
1.1. ТЕМА РАДА, ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА.....	9
1.2. ХИПОТЕЗЕ РАДА, СТРУКТУРА И МЕТОДОЛОГИЈА РАДА	10
2. КОНЦЕПТ ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА	12
2.1. ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ	13
2.2. МОДЕЛИ КОНЦЕПТА ОДРЖИВОГ РУРАЛНОГ РАЗВОЈА	16
3. КАРАКТЕРИСТИКЕ ОПШТИНЕ ШАВНИК-ДИСКУСИЈА.....	19
3.1. ПРИРОДНЕО-ГЕОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ОПШТИНЕ ШАВНИК	19
3.2. ДРУШТВЕНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ОПШТИНЕ ШАВНИК	23
3.3. ЗДРАВСТВЕНИ И ОБРАЗОВНИ СИСТЕМ ОПШТИНЕ ШАВНИК.....	34
3.4. КАРАКТЕРИСТИКЕ ОПШТЕ ИНФРАСТРУКТУРЕ У ОПШТИНИ ШАВНИК	40
3.5. АДМИНИСТРАТИВНИ КАПАЦИТЕТИ ОПШТИНЕ ШАВНИК.....	45
4. КАРАКТЕРИСТИКЕ РУРАЛНОГ ПОДРУЧЈА ОПШТИНЕ ШАВНИК	49
4.1. ЕНЕРГЕТИКА.....	50
4.2. ПОЉОПРИВРЕДА	52
4.2.1. Ратарство.....	54
4.2.2. Сточарство	54
4.2.3. Рибарство	56
4.2.4. Шумарство	57
4.3. ПРОИЗВОДЊА ОРГАНСКЕ ХРАНЕ.....	59
4.4. ТУРИЗАМ.....	64
5. SWOT АНАЛИЗА ОПШТНЕ ШАВНИК	70
6. ЗАКЉУЧАК	75
7. ЛИТЕРАТУРА	78
ПРИЛОЗИ	80

САЖЕТАК

Рурална подручја су посебан тип друштвеног система која су погодна за одрживо газдовање природним ресурсима (земљиште, вода, шуме), очување природе и животног амбијента чија је основна карактеристика одрживост. Руралну заједницу обиљежава специфичност културног оквира. Карактеристике конкретне сеоске заједнице су специфичне, често се не могу упоређивати и не можемо их сматрати репрезентом ширих друштвених целина. Културно наслеђе руралних средина веома је богато и има шири, национални и међународни значај. Културолошки аспект руралног развоја добија све већи значај и када је ријеч о дефинисању економских потенцијала руралног подручја и руралних заједница. Рурална подручја обезбеђују храну и друге сировине пољопривредног поријекла за нарастајуће потребе становништва уз остваривање дохотка.

Концепт одрживог развоја руралних подручја треба да буде заснован на одрживом економском развоју, који подразумева повећање животног стандарда, али уз истовремено очување природног, културног и традиционалног наслеђа. На тај начин се рурални простори трансформишу у еколошки очуване и култивисане средине, које се системски опремају комуналном и социјалном инфраструктуром, развијају одрживу пољопривреду и локално предузетништво и повезују се са окружењем. Такве средине постају пријатне за живот, привлачне за улагања, имају перспективе и омогућавају раст запослености и све бољи стандард живота својим становницима.

Доминантне економске гране у руралним срединама треба да буду: пољопривреда, обрада дрвета, домаћи занати, туризам. Пољопривреда је важан сегмент укупне руралне економије, не само у економском, већ и у социјалном и културолошком погледу. Пољопривреда уједно представља и најважнију активност већине руралних заједница и од велике је важности за начин живота у руралним подручјима. Наслеђе традиционалног

руралног подручја представља богату основу за динамичан развој руралног туризма зато што су те области сачувале свој крајолик и бројна традиционална обиљежја, попут архитектуре, традиционалних заната и услуга, разноврсну и богату понуду локалних специјалитета, нарочито културно-историјску разноликост. Међутим, највећа и најтежа препрека одрживом руралном развоју свакако је депопулација руралних подручја. Стратегија одрживог руралног развоја мора да се заснива на чврстој вези са традицијом и свим њеним елементима. Таква пракса би у наредној фази генерисала и потребу за потпуно новим дјелатностима и пословима. Тиме би се допринијело стварању нових могућности за запошљавање локалног становништва и значајно би се повећале шансе младих и образованих људи за останак на тим подручјима.

SUMMARY

Rural areas are a special type of social system which are suitable for the sustainable management of natural resources (land, water, forests), conservation of nature and living environment whose main characteristic is sustainability. Rural community characterized by specific cultural framework. Features specific rural communities are specific, often not comparable and can not be considered representative items of larger social units. The cultural heritage of rural areas is very rich and has a wider, national and international significance. The cultural aspect of rural development is gaining importance when it comes to defining the economic potential of rural areas and rural communities. Rural areas provide food and other raw materials of agricultural origin for the growing needs of the population with income generation. The concept of sustainable development of rural areas should be based on sustainable economic development, which means increasing living standards, but at the same time preserving the natural, cultural and traditional heritage. In this way, rural areas are transformed into environmentally preserved and cultivated areas, which are systematically equipped communal and social infrastructure, develop sustainable agriculture and local entrepreneurship and connect with the surroundings. These areas become pleasant to live, attractive for investment, have perspective and enable growth in employment and a better standard of living for all its residents. The dominant economic sectors in rural areas should be: agriculture, woodworking, homemade crafts, tourism. Agriculture is an important part of the overall rural economy, not only in economic but also in social and cultural terms. Agriculture also represents the most important activity of the majority of rural communities and of great importance to the way of life in rural areas. The legacy of traditional rural areas is a rich basis for dynamic development of rural tourism because those areas are preserved its scenery and numerous traditional obilježja, such as architecture, traditional crafts and services, diverse and rich selection of local specialties,

especially the cultural and historical diversity. However, the biggest and most serious obstacle to sustainable rural development is certainly the depopulation of rural areas. The strategy of sustainable rural development must be based on a firm bond with tradition and all its elements. Such a practice would be in the next phase generated a need for an entirely new industry and jobs. This would contribute to the creation of new employment opportunities for the local population and would significantly increase the chances of young and educated people to remain in these areas.

1. УВОД

Постоје потешкоће са одређивањем појма „рурално“. Историјски гледано, појам „рурално“ означавао је нешто што није „урбано“. Са економског аспекта, можемо рећи да је „рурално“ територија која се користи за производњу, прије свега, хране. С друге стране социолошки аспект каже да је „рурално“ средина коју карактерише јака заосталост у односу на технолошки и културни развој који је уочљивији у урбаној средини. У прошлости су се за анализирање руралног свијета користили различити критеријуми као што су: демографски критеријум, висина и структура прихода становника, просторни критеријум и критеријум основне дјелатности становника на одређеној територији. На основу тих критеријума дефинисан је и појам руралног и територијалне цјелине које су сматране руралним.

Уколико би користили класичне методе дефинисања руралних области цјелокупна територија Црне Горе могла би се сматрати руралном. Међутим, имајући у виду изражене неједнакости између територијаних јединица на локалном нивоу (21 општина) и узимајући у обзир остале специфичности везане за Црну Гору, за потребе ИПАРД програма (Instrument For Pre-Accession Assistance Rural Development) предлаже се дефинисање руралних подручја на следећи начин: из руралног подручја треба изузети насеља-општине у којима живи преко 10.000 становника у урбаним центрима, тј. насеља која МОНСТАТ (Национални завод за статистику) класификује као урбана и која административно припадају урбаним центрима, а преостали простор једне општине спада у рурално подручје. Такође, општине које у складу са Пописом из 2011. године у урбаним насељима имају мањи број од 10.000 становника сматраће се руралним подручјем.

У областима које се класификују као руралне живи 40% цјелокупног становништва Црне Горе. Руралне области у Црној Гори се тренутно сусрећу са бројним проблемима. Неке

руралне области и неки сектори руралне економије се сусрећу са проблемима структурног прилагођавања, док се други суочавају са ограничењима динамике и разноликости. Основни проблеми и трендови са којима се суочавају скоро све руралне области су миграције, слаба диверзификација економских активности, екстензивна пољопривреда, висока стопа незапослености, недостатак могућности за запошљавање, слаба и неразвијена инфраструктура, низак БДП по глави становника у поређењу са урбаним областима и животна средина која се суочава са потенцијалним пријетњама. Циљеви у производњи хране су се помјерили у односу на неки ранији период са аспекта квантитета на аспект квалитета (првенствено на безбедност хране). Значајно је повећано интересовање и брига за заштиту животне средине. Руралне области су погодне и за друге привредне дјелатности које се не заснивају искључиво на пољопривредном искоришћавању земљишта. Стање привреде и социјалне инфраструктуре у многим руралним областима у Црној Гори је лоше. Могућности за запошљавање и развој приватног предузетништва су ограничене. Сиромаштво је значајан и сталан проблем. Постоји значајан број различитих, нових проблема који су се појавили у последње вријеме. Влада Црне Горе не може да заустави ове трендове, међутим новом политиком развоја руралних области може се значајно помоћи руралним областима да се прилагоде новонасталим промјенама.

Без нове политике руралног развоја, руралне области ће наставити да се сусрећу са економским, привредним и социјалним проблемима као и са проблемима у области заштите животне средине. У исто вријеме неопходно је знатно измијенити и прилагодити оквир рада руралне политике у складу са политиком и добром праксом у Европској Унији. Црна Гора је са добијањем статуса “земље кандидата” добила право да користи фондове Европске Уније у оквиру ИПА програма за рурални развој (ИПАРД) па би због тога требало да се усредсреди на успостављање неопходне структуре како би се доступна средства максимално искористила у циљу јачања капацитета за испуњавање услова за чланство у Европској Унији. Политика руралног развоја Европске Уније је посебно важна јер представља једну од њених основних политика. У овом контексту важно је направити анализу мјера неопходних да би се што ефикасније користили ИПАРД фондови на националном, регионалном и локалном нивоу. Ефикасност политике руралног развоја, међутим, у највећој мјери зависи од локалне заједнице, па чак и индивидуалних

иницијатива на локалном нивоу (креирање пријава, анализа пријавног формулара, одлуке о финансирању, имплементација пројеката, привлачење фондова, извјештавање и контрола...).

Да би ови проблеми почели да се решавају потребно је следеће:

- дефинисати концепт одрживог развоја;
- увести политику подстицаја локалног развоја;
- подстицати повратак становништва;
- побољшање инфраструктуре;
- побољшање квалитета живота становништва.

Економски друштвени и сваки други развој општине Шавник потребно је заснивати на одрживом развоју који подразумијева такав развој друштва који расположивим ресурсима задовољава људске потребе, неугрожавајући природне системе и животну средину, чиме се осигурава дугорочно постојање људског друштва и његовог окружења. Концепт одрживог развоја представља нову стратегију и филозофију друштвеног развоја.

1.1. ТЕМА РАДА, ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Проблеми свих руралних општина су различити, али се ипак свде на исто. Проблеми општине Шавник односе се прије свега на низак доходак и немогућност запошљавања што проузрокује миграције и тражење шанси и бољег живота у већим насељеним мјестима и градовима. Млади најчешће одлазе у градове, јер се тамо могу лакше запослити, док старије становништво које се теже прилагођава новим условима живота остаје на селима. Циљ овог рада је анализа постојећег стања општине Шавник, које је условљено индустријализацијом и деаграризацијом, и шансе и перспективе одрживог развоја општине.

За потребе писања овог рада коришћени су подаци добијени из базе података општине Шавник, пројеката које је финансирала ЕУ, подаци који су доступни у

библиотеци Пољопривредног факултета, на сајту Министарства пољопривреде и регионалног развоја Црне Горе, подаци МОНСТАТ-а (Национални завод за статистику), као и подаци који су добијени на терену.

1.2. ХИПОТЕЗЕ РАДА, СТРУКТУРА И МЕТОДОЛОГИЈА РАДА

У мастер раду направљен је увид у постојеће стање и на бази анализе социоекономских прилика, дефинисани су кључни проблеми. Постављена је хипотеза која гласи: Постоје проблеми али и могоћности коришћења постојећих ресурса у циљу ревитализације и одрживог развоја општине Шавник.

У првом дијелу мастер рада извршена је анализа постојећег стања и прикупљање квалитативних и квантитативних података. Анализиране су географске карактеристике општине, демографско стање у општини, здравствено-образовни систем, економско-производни систем и заштита животне средине. Вршена је комплексна анализа постојећег стања на подручју општине Шавник. Теренско прикупљање података обухватало је интервјуисање представника локалне власти, невладиног сектора и произвођача на територији општине. Анализиране су све компаративне предности и недостаци које има општина Шавник и које се могу искористити за одрживи развој. Рад је конципиран тако да предочава јасну слику потенцијала општине Шавник, њене природне потенцијале, људске и институционалне капацитете и све што се може искористити за одрживи развој. Подаци који су прикупљени и представљени у овом раду, преко увида у економске, социјалне и еколошке захтјеве општине, могу се искористити за одрживи развој општине Шавник. У SWOT анализи представљане су предности и слабости које утичу на одрживи развој Шавника.

У мастер раду коришћени су секундарни подаци прикупљени из различитих извора (стручне литературе, података са којима располаже локална самоуправа, коришћењем извора из библиотеке) који су углавном добијени као истраживање за столом- desk research, подаци који су прикупљени радом на терену (квалитативне и квантитативне

методе-метод анкетања, упитника, интервјуа).

У изради мастер рада коришћене су аналитичко синтетичке методе, индуктивно-дедуктивне методе, статистичке методе и компаративне методе. Аналитичко-синтетичке методе су методе које се најчешће користе у економским наукама. На основу аналитичке методе разматрају се могућности одрживог развоја, док ће се на основу синтетичке методе донијети општи закључци о потенцијалима који ће допринијети одрживом развоју општине Шавник. На основу индукативне методе полази се од појединачних чињеница што доприноси општем закључку. Дедуктивне методе доприносе да се општи закључци прилагоде конкретним условима. Статистичке методе су коришћене ради тестирања и приказа добијених података: табеле, графички дијаграми и сл.

2. КОНЦЕПТ ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА

Одрживи развој подразумијева такав развој друштва који расположивим ресурсима задовољава људске потребе, неугрожавајући природне системе и животну средину, чиме се осигурава дугорочно постојање људског друштва и његовог окружења. Концепт одрживог развоја представља нову стратегију и филозофију друштвеног развоја. Одрживи развој се најчешће доводи у везу са заштитом животне средине, односно настојањем да се забринутост за опстанак живог свијета на земљи повеже са очувањем природних ресурса и бројним еколошким изазовима који стоје пред сваким друштвом, државом и човјечанством у цјелини. Не постоји јединствена и општеприхваћена дефиниција појма одрживог развоја.

Најчешће се наводи дефиниција одрживог развоја коју је 1987. године дала Свјетска комисија за окружење и развој при Уједињеним нацијама (тзв. Брунтланд комисија) у свом извештају под називом „Наша заједничка будућност“. Дефиниција гласи:

„Одрживи развој је развој који задовољава потребе садашњице не доводећи у питање способност будућних генерација да задовоље властите потребе.“¹

Одрживи развој подразумијева равнотежу између потрошње ресурса и способности обнављања природних система. Једна свеобухватна дефиниција одрживог развоја гласи: „Одрживи развој представља интегрални економски, технолошки, социјални и културни развој, усклађен са потребама заштите и унапређења животне средине, који омогућава садашњим и будућим генерацијама задовољавање њихових потреба и побољшање квалитета живота“². Уобичајено је становиште да се концепт одрживог развоја може разложити у три основне димензије: еколошка, економска и социјална одрживост. Постоје

¹ World Commission on Environment and Development. 1987. Our Common Future, Oxford University Press

² Центар за демократску транзицију, www.cdtmn.org

предлози да се култура уврсти као четврта димензија одрживости.³ Према другим изворима, четврта димензија је институционална при чему се има у виду принцип доброг управљања.⁴

2.1. ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Постојећа ситуација у погледу квалитета заштите животне средине указује на нужност нове политике који би обухватао цјеловит и дугорочан програм према овом простору и његовим ресурсима. Програм заштите би се односио на више сегмената заштите животне средине, а првенствено на заштиту: вегетације, вода и земљишта, као и развој комуналне инфраструктуре. На територији општине Шавник гравитира велики вегетациони покривач. Шуме су најзначајнији фактор одржавања еколошке равнотеже и стабилности еко система. Упоређујући стање шума са неким другим подручјима може се констатовати да су шуме добро очуване и постају кандидати за заштићена природна добра као паркови природе, што значи да се у протходном периоду добро газдовало. Отвореност шума из 1975. године са 2,2 m/ha повећане је на примјер у подручју Буковице на 14 m/ha у шуми и 19 m/ha ван шуме. Здравствено стање шума се може оцијенити као задовољавајуће. Управа за шуме пратећи здравствено стање, сходно програму праћења здравственог стања на нивоу државе, има постављене двије биоиндефикационе тачке на подручју Шавника и то једна у Дубровску изнад кањона Комарнице и друга у Буковичкој гори у близини Малог Модрог Рта. Утицај кисјелих киша и аерозагађење оставља траг на здравствено стање, док је штетни утицај човјека сведен на минимум јер шумских крађа готово да није било. Штете приликом сјече и извоза шума су незнатне.

Шуме на подручју општине Шавник спадају у сљедеће категорије угрожености:

³ United Cities and Local Governments, „Culture: Fourth Pillar of Sustainable Development“

⁴ United Nations Commission on Sustainable Development. Report on the Third Session (11 – 28 April 1995.) Economic and Social Council. Official Record, 1995. Supplement No. 12 E/1995/32 E/CN. 17/1995/36. United Nations, New York, 1995.

- II категорија - културе црног бора, изданачке шуме и шикаре храста у кањонима, састоине бора кривуља.
- III категорија - пребирне састоине у којима доминира јела, шумске културе, изданачке шуме храста ван кањона.
- IV категорија - високе и изданачке шуме букве на сувим стаништима и јужним експозицијама.⁵

Сушни временски периоди од јуна до октобра мјесеца на стаништима посебно кречњачке подлоге чине повољне услове за стварање пожара. Благовремено откривање пожара, спремност службе заштите спашавања локалне самоуправе су основни фактори од којих директно зависи величина штете. Организованост службе заштите и спашавања није на завидном нивоу. Често је потреба интервениција ватрогасне јединица из Никшића.

Поред важних привредних-шумских врста дрвећа (буква, јела, смрча) ово подручје је богато другим шумским производима а првенствено љековитим биљем, гљивама и плодовима. Досадашњи начин организовања овог посла није на завидном нивоу. Нема разрађених упустава према обиму, врстама и периодима рада, као ни довољна контрола у коришћењу и њези. Због коришћења на неадекватан начин на овом простору су угрожене поједине врсте (линцура, липа, боровница). Одређене врсте су непознате и неискоришћене.

Доминантан извор загађивања вода су канализација и комуналне отпадне воде које се директно испуштају у ријеку, као и непостојање адекватних уређаја за таложње и пречишћавање вода приликом товљења риба, чиме се загађује ријека и негативно утиче на стање водотока. Поред комуналних отпадних вода, неадекватно ријешено питање одлагање отпада на депонији кроз коју директно пролази поток и одводи у ријеку, додатно загађује воде. Посебну пажњу треба посветити непланској и неконтролисаној експлоатацији шљунка из речних корита, која као последицу има урушавање и нестанак водотокова. Наведено стање се може поправити изградњом канализационе мреже и система за пречишћавање, спречавањем или ограничавањем уношења у воде опасних и штетних материја, одлагањем отпадних и других материја на подручјима која не могу утицати на

⁵ Просторно-урбанистички план општне Шавник 2014.-2020.

погоршање квалитета вода и пречишћавањем загађених вода. Контролу хемијско-биолошке исправности воде за пиће неопходно је вршити редовно на свим водоизвориштима.

У општини нема већих загађења, осим евентуалног уништавања отпада самозапаљивањем. У погледу вриједности садржаја загађујућих материја, CO₂ и дима, може се оцијенити да квалитет ваздуха припада класи чистог ваздуха. Важећим документима је ограничена изградња привредних субјеката који изазивају већа загађења ваздуха, а за мање привредне субјекте спроводи се строга процедура израде Елабората процјене утицаја на животну средину, за сваки конкретни пројекат.

О квалитету земљишта тренутно нема довољно података. Због тога је неопходно извршити испитивања, на основу којих би се извршила реонизација и предлог специјализације производње. Због ограничених квалитетних пољопривредних површина, треба дати приоритет адекватној заштити овог ресурса. Примјеном концепта интегралне заштите треба примијенити посебне мјере као што су: по могућности наводнавање и мелиорација, ограничена употреба вјештачких ђубрива и већа стручна помоћ пољопривредним произвођачима.

Чврсти отпад на подручју општине сакупља ЈП предузеће Комуналне дјелатности Шавник помоћу једног возила – самоподизача за отворене контејнере од 3m³. Овај отпад се одлаже на неуређену депонију Зауглина (није ограђена). Депонија се налази на 0,8 km од градске зоне 600 m од Образовног центра Шавник. Кроз саму депонију протиче поток који се у периоду већих падавина улива у ријеку Бијелу. Сакупљање чврстог отпада осим из насеља Шавник врши се и из Боана, Буковице, Бијеле и Пошћења. Сакупљање отпада са подручја осталих села за сада није могуће јер недостају контејнери. Количина отпада који се годишње сакупи и одложи на депонију је цца 536 t. Од тога се на депонију одлоаже око 300 t.⁶ Отпад се уништава самозапаљивањем, што је у супротности са стандардима ЕУ. Количине медицинског и другог такозваног опасног отпада су незнатне. Постојећа депонија комуналног отпада за чврсти отпад из станова и пословних просторија лоцирана је у близини водотока ријеке Бијеле, коју директно угрожава, не може служити тој намјени, па би избор одговарајућег рјешења требало убрзати. Иста је несређена и

⁶ www.savnik.me/ekologija

необезбијеђена. Налази се само на 30 m од магистралног пута Никшић - Жабљак и неколико стотина метара од ријеке Бијеле, те као таква не одговара намјени и представља потенцијалну опасност за загађивање не само непосредног локалитета већ и шире. Неутралисање неселективног отпада сагоријевањем представља могући извор загађења релативно чистог ваздуха. Програмом одвоза чврстог отпада обухваћено је подручје града и једног броја села. На сеоском подручју није присутан програм сакупљања и одвоза смећа. Привремене депоније се формирају на непримјереним мјестима, на којима не постоји никакав третман отпада. Просторним планом и Стратешким мастер планом управљања отпадом на нивоу Црне Горе, предвиђена је изградња регионалне санитарне депоније у Никшићу и то за потребе општина: Никшић, Шавник и Плужине.

2.2. МОДЕЛИ КОНЦЕПТА ОДРЖИВОГ РУРАЛНОГ РАЗВОЈА

Одрживи рурални развој у економским теоријама предмет је истраживања многих страних и домаћих аутора. У савременим, условима проблеме одрживог руралног развоја потребно је решавати интегрално и примјерено специфичностима сваког конкретног подручја, јер општеприхваћени универзални модел за одрживи рурални развој не постоји, већ зависи од локалних развојних потенцијала и друштвено-економског окружења, тј. зависи и од интерних и екстерних фактора. Интегрални приступ одрживом руралном развоју фокусира се на становништво, привреду, природну средину и институције. Притом, сагледавање економских, еколошких, социјалних, енергетских, културно-историјских, инфраструктурних, просторних и других компонената руралног развоја, представља веома комплексан задатак.⁷ Постоји више модела одрживог руралног развоја: Егзогени модел одрживог руралног развоја указује на то да је развој значајно одређен екстерним факторима. У случају ендемог развојног модела постоје интерни фактори и локални ресурси неопходни за развој. У пракси се веома често и успјешно комбинују оба

⁷Његован, З., и Црнокрак, Н., Рурални развој у економским теоријама развоја, Агропривреда Србије у прдприступном периоду (стр. 89-109), Београд 2012.

наведена модела, у оквиру тзв. мјешовитог егзогено-ендогеног приступа руралном развоју, који се и у теорији сматра оптималним решењем.⁸ У савременој стручној литератури се указује и на новије моделе руралног развоја . Top-down приступ („одозго на доле“) одрживом руралном развоју подразумева да је држава или сличан административни орган иницијатор стратегија и програма развоја конкретног локалног подручја.⁹ Насупрот томе, bottom-up („одоздо на горе“) подразумијева активну партиципацију већег броја учесника и доносилаца одлука на нижим нивоима, тј. потенцира се учешће локалног становништва, односно, локалне заједнице, кроз локалне акционе групе, у свим фазама креирања и имплементације стратегије одрживог руралног развоја.¹⁰

Модерне концепције управљања одрживим руралним развојем захтијевају промјену традиционалних организационо-управљачких структура и веза, што значи да држава треба да дијели надлежности, задатке, активности и фондове са великим бројем важних партнера. Једну од таквих форми представљају управо јавно-приватна партнерства, са циљем да се заједничким дјеловањем унаприједи локални развој.¹¹ Посебну улогу у оквиру концепта одрживог руралног развоја има пољопривреда, која је традиционално најзаступљенија активност руралне економије. Концепт одрживе пољопривреде проширен је на одрживи пољопривредни и рурални развој (Sustainable Agricultural And Rural Development) - САРД концепт.¹² Савремени изазови аграрног и руралног развоја у земљама Западног Балкана предмет су истраживања многих домаћих и страних аутора. Имајући у виду искуства развијених земаља у решавању проблема економске и демографске девастације руралних подручја, јасно је да се политика одрживог руралног развоја, поред подршке развоју пољопривреде, мора усмјеравати и на подршку развоју непољопривредне економије.

Стубови одрживог развоја на којима треба да се темељи одрживи развој су: економски развој, очување животне средине и природних ресурса и друштвени развој.

⁸ Terluin, I.J., Differences in economic development in rural regions of advanced countries: An overview and critical analysis of theories. *Journal of Rural Studies*, (str. 327-344), 2003

⁹ Petrick, M., Reversing the rural race to the bottom: An evolutionary model of neo-endogenous rural development. *European Review of Agricultural Economics*, 40 (str. 707-735), 2013.

¹⁰ Mannion, J., Strategies for local development in rural areas: The „ Bottom – up“ approach. Paper presented at the European Conference on Rural Development „Rural Europe – Future Perspectives“. Cork, 1996.

¹¹ Боданов, Н., Зешевић, Б., Версац, А. И Рхац, Ј., Јавни приватно партнерство у руралном туризму, Београд 2011.

¹² Стојановић, Ж., Манић, Е., Гласник српског географског друштва, Београд 2009.

Основни концепт одрживог развоја општине Шавник треба заснивати на развоју:

- туризма,
- пољопривреда,
- енергетике.

3. КАРАКТЕРИСТИКЕ ОПШТИНЕ ШАВНИК-ДИСКУСИЈА

3.1. ПРИРОДНО-ГЕОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ОПШТИНЕ ШАВНИК

Општина Шавник се налази у сјеверном дијелу Црне Горе у високопланинској зони Динарида, између 42°52'31" и 43°7'30" сјеверне географске ширине и 18°52'47" и 19°22'31" источне географске дужине. Општина се простире на површини од 553 km². Територија општине Шавник смјештена је на површима планинских масива: Дурмитора на сјеверу и сјеверо-западу, Сињајевине на сјеверу и сјеверо-истоку, Морачких планина на истоку и југо-истоку, висоравни Крново на југу и планине Војник на југу и југо-западу.

Општински центар - варошица Шавник, налази се на надморској висини од 840 метара надморске висине, на саставцима ријека: Бијеле, Буковице и Шавника које чине ријеку Придворицу. У варошици живи око 456 становника. Општина Шавник се граничи са Жабљаком на сјеверу, са Мојковцем на сјеверо-истоку, на истоку и југо-истоку Колашином, на југу општином Никшић и на западу и сјеверо-западу Плужинама. Подручје општине Шавник је подијељено на осам мјесних заједница: Боан, Бијела, Буковица, Превиш, Дужи, Мљетичак, Пошћење и Шавник.

Подручје општине Шавник налази се у високопланинској зони, са неповољном геоморфолошком структуром услова за насељавање и организацију дјелатности. Изразита диференцираност рељефа, велике надморске висине (од 651 метара надморске висине у кањону Комарнице, до 2523 метра надморске висине. - Боботов кук, највиши врх Дурмитора), велика нагнутост терена, испресијечаност високопланинских масива

(Дурмитора, Војника, Лоле), кањонске долине ријека (Комарнице, Буковице, Тушиње, Бијеле, Придворице) условили су непроходност простора, ограничавајући могућност изградње саобраћајница. Ово подручје има изразито планински карактер, при чему је рељеф расчлањен дубоким кањонским долинама ријека. Геоморфолошку структуру карактеришу елементи високопланинске зоне крша: високе стјеновите планине, заобљене травне површине, питоме речне долине, изазовни кањони, шумовити предјели. У поддурмиторском крају изражени су остаци леденог доба - ледничке ерозије: валови, циркови, увале, језера. Поред ледничке, и хемијска ерозија оставила је своје трагове, модификујући кањоне као подземне облике: јаме, пећине, подземни токови. Најпознатија и највећа јама налази се у Вјетреним брдима (кота 2231 метара надморске висине), дубине 898 метара.

Климатске карактеристике овог поднебља условљене су географским положајем простора и надморском висином, гледајући у макро-плану, као и низом рељефних разноликости које општи климат увелико модификују, тако да се на релативно малом простору сусреће велика разноврсност типова микро-климе. Средње годишње температуре крећу се од 3°C у високопланинским зонама, до 8°C у Шавнику. Број дана са средњом дневном температуром изнад 10°C креће се од 100 до 140. На цијелој површини општине Шавник показују се заједничке карактеристике о временској расподјели падавина, тј. о плувиометријском режиму. Ово подручје припада дијелу Црне Горе у којем влада модификовани медитерански плувиометријски режим, који се одликује максималном количином падавина у касној јесени и изразитим минимумом у јулу мјесецу. Број дана са снијежним покривачем вишим од 30 cm креће се од 20 дана у најнижим, до преко 180 дана у највишим предјелима, што представља веома повољне услове за зимско-туристички развој. Највећи просјечни број сунчаних часова је у јулу (283), а најмањи у јануару (90). Од вјетрова, највећу учесталост имају јужни 18% и сјеверни вјетар 17%. Сјеверо-западни вјетрови имају учесталост 6%, а тишине су заступљене са 41%.¹³

Биљне заједнице на овом подручју формиране су према климатским и едафским условима. Од дендрофлоре најзначајније су асоцијације букве (*fagetum montanum* и *fagetum subalpinum*). Највећа станишта ових асоцијација су: Буковичка гора, Гора Шушића, Семољ, Тресковље, Биовска гора, Бољ, Драгишница и Војник. Друга заједница по значају је

¹³ www.savnik.me/index.php/klima

асоцијација јеле и букве (*abijeto-fagetum*) чија су станишта: Репишта, Ограђеница, Семол, Јеље у горњем сливу Бијеле, Концила (сјеверне падине Војника) и Драгишница. На већим висинама и сјеверним експозицијама Лојаника, Бољских греда, Ранисаве и Војника присутан је бор кривуљ (*pinus montana*) и клечица (*juniperus nana*). На стаништима букве и јеле сусрећу се: горски јавор (*acer pseudoplatanus*), млијеч (*acer platanoides*) и бијели јасен (*fraxinus edželoziot*). Боровница (*vacinium myrtillus*) - присутна је на вишим позицијама пашњака, пропланак и индикатор је кисјелих земљишта. У нижим позицијама, односно у долинама и кањонима срећу се врсте: цер (*euercus ceris*), китњак (*euercus sesilis*), црни граб (*ostrya carpinifolia*), лијеска (*corilus avelana*) и друге. Од зељастих врста најважнији и најатрактивнији је рунолист (*leontopodium alpinum*), који је законом заштићена врста. Може се наћи на падинама Лојаника, Жуте греде и Ранисаве. Рунолист представља прави планинарски трофеј, што доводи у опасност његов опстанак у оквиру и онако малих ареала. Нарцис или докољена (*narcissus poeticus*) доминира просторима високопланинских пашњака и ливада у мају и јуну, после отапања снијега. На овом подручју постоји и велики број врста гљива и љековитог биља. Евидентирани су 44 врсте љековитог биља и шумских плодова као и десетак врста јестивих гљива. Најзначајније љековито биље: хајдучка трава, бреза, глог, линцура, зова, коприва, имела, боровница, подбјел, малина, боквица, итд. Планинске ливаде и пашњаци обрасли су биљним заједницама из породице *graminea*, гдје је најзаступљенија врста - бусика, јарац, чипац. Пашњаци се углавном јављају изнад појаса шума и на највишим надморским висинама. На овом простору присутан је велики број црногорских ендемита: дивљи ким, маслиница или ликовач у кањону Комарнице, дивизма на јужним падинама Дурмитора, линцура, љубичица, валеријана која расте испод самог Боботовог кука на око 2400 метара. Од балканских ендемита у флористичком саставу постоји: планински јавор, модро ласиње, јеремичак, бедрица, главичак - који расте у кањону Комарнице на топлијим стаништима, динарица, мљечика, љиљан - крин, итд. Уз реликте и ендеме флоре, сусрећу се и зоне изумрле папрати у долини Комарнице.

Постојање бројних животињских врста условљено је специфичностима њихових животних услова, формираних под утицајем: климатских, рељефних, хидрографских и едафских прилика. За високу и ниску дивљач може се рећи да су аутохтоног поријекла. На територији општине Шавник присутне су следеће врсте дивљачи:

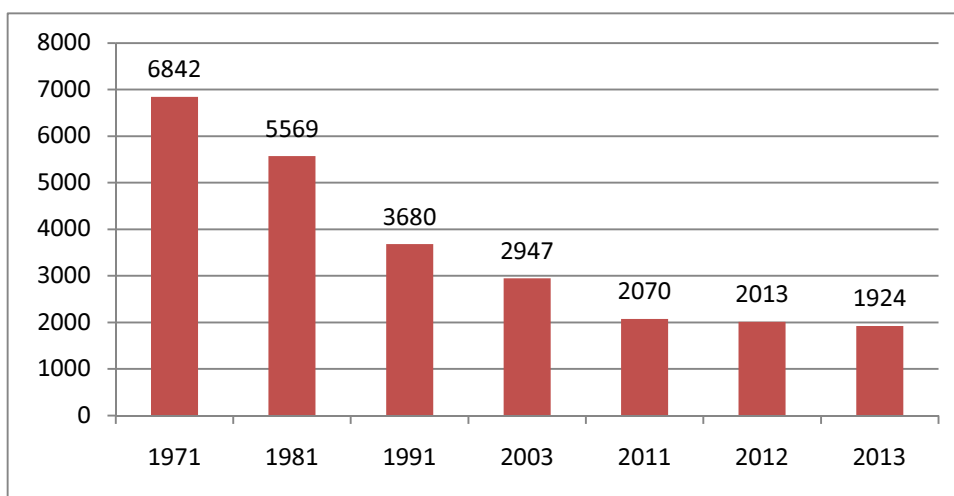
- Дивокоза, њена станишта су: Војник, кањон Комарнице, Бољске греде, Лојаник, Седлене греде, Ранисава.
- Српа њена станишта су углавном букове шуме: Буковичка гора, Семољ, Биовска гора, Бољ, Драгишница, Тресковље.
- Дивља свиња станиште ове врсте је знатно уже и односи се на ниже позиције Војника и пошумљено подручје око села Мокро (Лазе, Туњомир и Манастирска гора).
- Зец насељава практично цијело подручје шавничке општине. Може се срести и на висинама преко 1500 метара.
- Медвјед највеће станиште медвједа је Војник (Концила) и Драгишница. Медвједи употпуњују амбијент дивљине који је управо карактеристичан за наведена станишта.
- Вук се може срести свуда гдје налази исхрану, по правилу не много далеко од сталних или повремених насеља.
- Лисица насељава велики простор, скоро цијело подручје општине.

Од осталих сисара на овом подручју сусрећу се: куна, пух, вјеверица, лисица и др. Видра која живи у чистим шавничким ријекама је међу раритетима у Европи. Значајне птичије врсте су: тетријаб, заштићена врста мале бројности која се може срести на локалитетима Драгишнице, дивља пловка која се среће се као аутохтона врста на микро-локацијама Пошћенских језера, Шеварите локве и Врела Буковице, орао крсташ који представља посебно пријатан визуелни доживљај, јер врло често доминира висовима ових простора, јаребица камењарка, соко и др.

3.2. ДРУШТВЕНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ОПШТИНЕ ШАВНИК

Становништво представља основни фактор развоја општине, посебно са аспекта величине становништва и његове структуре. Кретање броја становника у периоду 1948-2003. године било је превасходно условљено структуром и резултатима привреде, развојем инфраструктуре и друштвених садржаја. Број становника је у константном паду од 1953. године, док је број домаћинства растао до 1961. године када је почео да опада све до данас (график 1).

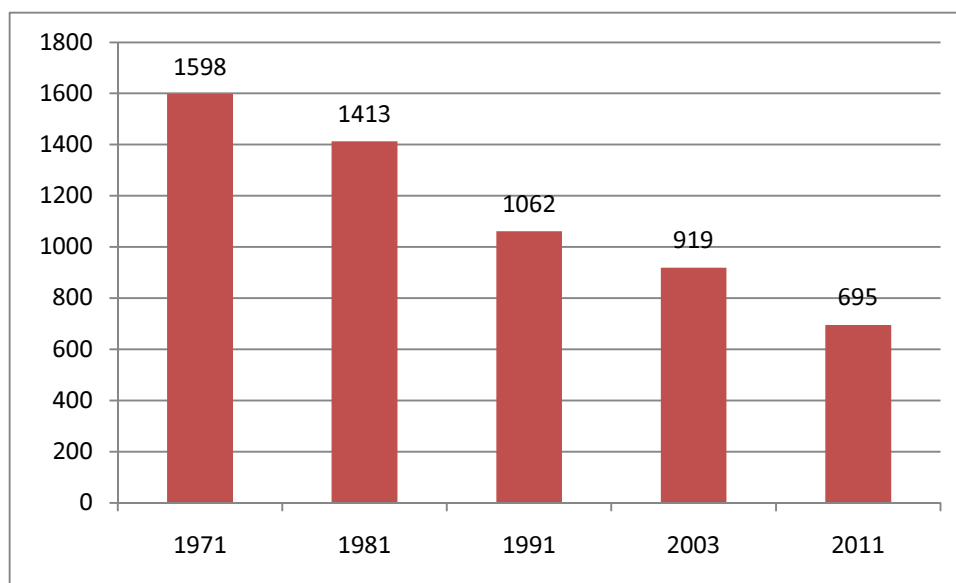
График 1. Кретање становништва из општине Шавник у веће градове (1971.-2013.)

Извор: Завод за статистику Црне Горе, Статистички годишњак за 2013., Подгорица, 2014.

год.

График 2. Кретање домаћинстава, пресељавање из општине Шавник у веће градове (1971-2011)

Извор: Завод за статистику Црне Горе, попис становништва, Подгорица 2011. год.

Према подацима пописа из 2011. године укупан број становника на територији Шавника износи 2070, што чини свега 0,33% укупне популације Црне Горе. У наредним годинама настављен је тренд пада броја становника (графикон 1). Густина насељености износи 3,7 становника/km², чиме општину Шавник сврстава у општине са најмањом густином насељености у Црној Гори. Укупан број домаћинстава према попису 2011. године је износио 695, што је чак 224 домаћинстава мање у односу на 2003. годину (графикон 2).

У укупној структури становништва (табела 1), нешто веће учешће има мушка популација која чини 51,74 %, што се може протумачити као позитиван показатељ, имајући у виду да разлика није толико значајна и да је полна структура становништва доста уједначена. Између два пописа (2003/11 год.) забиљежена је промјена у полној структури становништва. Наиме, дошло је до пада женске популације која је на претходном попису чинила 50,39 % и раста мушке популације у односу на тадашњих 49,61%.

Табела 1. Основни демографски подаци општине Шавник

Становништво	
Број становника Попис 2011	2.070
Густина насељености ст/км ²	3,7
Полна структура становништва	
Мушко	1071
Женско	999
Број домаћинстава (Попис 2011)	695
Број чланова домаћинства (просјек)	2,9
Просјечна старост домаћинства (Попис 2011)	42,5
Природни прираштај (2010)	-19
Стопа наталитета (2010)	6,7
Стопа морталитета (2010)	15,8
Витални индекс на 100 становника (2010)	42,4
Индекс старења (2011)	1,31
Раст популације (попис 2003/2011)	-877

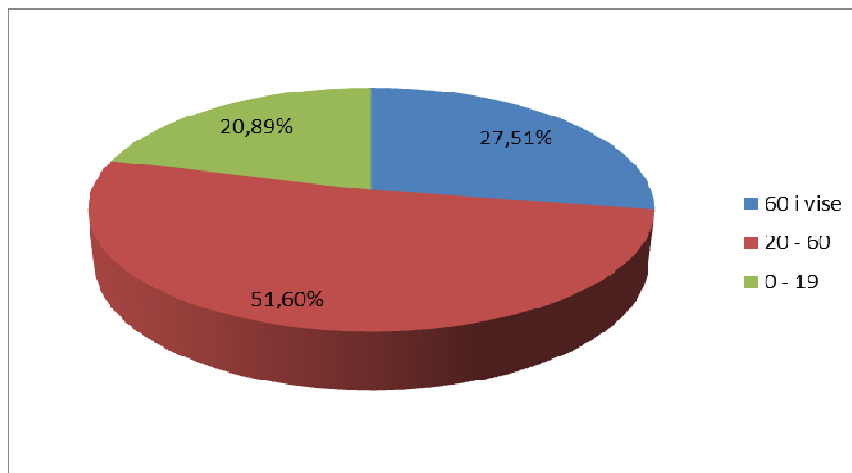
Извор: Завод за статистику Црне Горе, попис становништва, Подгорица 2011. год

Територијални распоред становништва указује на разуђеност. У градском подручју живи 22,81%, док је у руралним подручјима смјештено 77,20 % становништва. Између два пописа забиљежен је пораст учешћа становништва градског подручја у односу на укупно становништво општине. Међутим, узрок промјене територијалног распореда становништва не представља повећана концентрација становништва у градском језгру, већ је промјена узрокована значајним падом цјелокупног становништва, при чему је пад становништва израженији у руралним подручјима (32,77 %) у односу на градско, гдје је такође забиљежен пад од 17,19 %. Насељена мјеста у општини Шавник су: Баре, Боан, Боровац, Врточ поље, Годијељи, Горња Бијела, Горња Буковица, Грабовица, Градац, Добра Села, Доња Бијела, Доња Буковица, Дубровско, Дужи, Комарница, Косорићи, Крња Јела, Малинско, Милошевићи, Мљетичак, Мокро, Петњица, Пошћење, Превиш, Придворица,

Провалија, Слатина, Струг, Тимар, Тушиња, Сировац, Крушевице и Шавник.¹⁴

Старосна структура становништва (график 3) има веома важну улогу у развоју општине, посебно са аспекта активног становништва које представља основ за развој привреде. Према попису из 2011. године општина Шавник са просјечном старошћу од 42,5 године карактерише стадијум дубоке демографске старости. Посебно забрињавајуће је повећање просјечне старости становништва која је 2003. године износила 40,7. Индекс старења популације указује да се и у наредном периоду може очекивати овај тренд, услед негативних промјена у структури младе и старе популације.¹⁵ Индекс старења популације је порастао са 1,18 из 2003. на 1,31 у 2011. години, што се може тумачити као негативан показатељ и један од ограничавајућих фактора развоја општине. Посматрајући по полу негативна компонентна старосне структуре је израженија код женске популације са просјечном старошћу 44,7 године, у односу на мушку популацију 40,5 године. Уједно, старосна структура је знатно неповољнија у руралним подручјима (са просјечном старошћу 43,9) у односу на градско подручје (37,9 година).

График 3. Старосна структура становништва општине Шавник

Извор: Завод за статистику Црне Горе, попис становништва 2011. год.

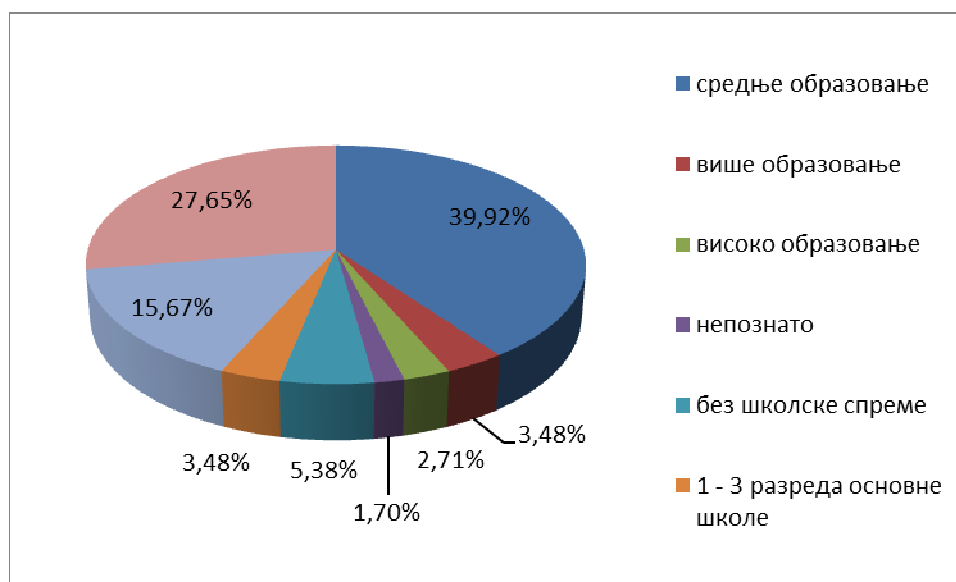
Последњи доступни подаци о образовној структури становништва датирају из Пописа 2003. године. У образовној структури доминантно је учеће становништва са

¹⁴ Подаци о становништву, домаћинствима и становима по насељима дати су у Прилогу 1

¹⁵ Индекс старења представља однос броја становника преко 60 година и броја становника испод 20 година старости. Уколико је индекс већи, становништво је старије.

средњим образовањем (39,92%), затим основним образовањем 27,65%, док је учешће становништва са високим образовањем свега 2,71%. Подаци о образовној структури становништва показују да мушка популација има веће учешће у вишим нивоима образовања, док је женска популација заступљенија у нижим нивоима образовања. Исто тако, градско становништво има веће учешће у већим нивоима образовања у односу на сеоска подручја (графикон 4).¹⁶ Укупан број неписмених је износио 85 или 3,44% од укупног броја становника општине Шавник, при чему је неписменост више заступљена код женског становништва (5,62%) у односу на мушко (1,23%).

График 4. Образовна структура становништва општине Шавник

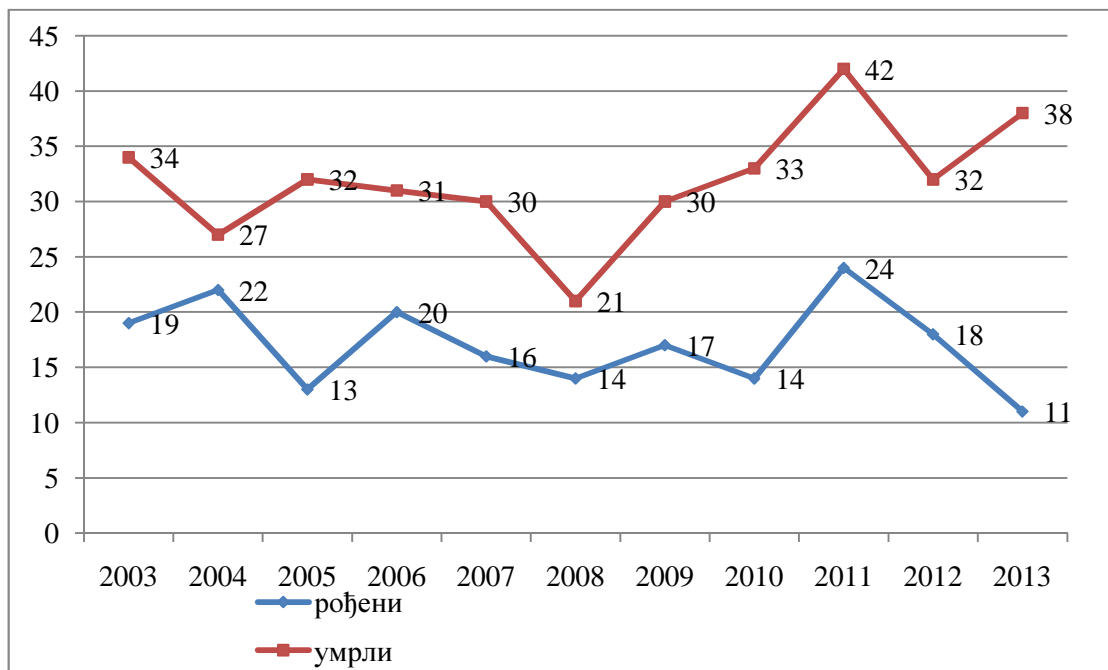
Извор: Завод за статистику Црне Горе, попис становништва 2003. год.

Између два узастопна пописа (2003/11 год.) забиљежен је пад броја становника на територији Шавника и то за 877 лица односно 29,76%. Пад становништва настао је као последица негативних природних и миграционих кретања становништва. Дуги низ година, општину Шавник карактерише негативан природни прираштај и негативан миграциони салдо који се наставио и у периоду после 2011. године. Овакво кретање за последицу има депопулацију и старење становништва. Док се за природна кретања становништва везује депопулација, миграције најчешће узрокују и старење становништва, које настаје

¹⁶Образовна структура становништва према полу дата је у Прилогу 2

одсељавањем становништва у потрази за бољим условима живота и то прије свега младог и средњег становништва.¹⁷Услед неповољне привредне и социјалне ситуације са овог подручја је емигрирао значајан број становника, а највећи одлив становништва забиљежен је осамдесетих година. Миграциона кретања усмјерена су у правцу економско развијенијих средина, посебно у правцу Никшића и Подгорице (график 5 и 6).

График 5. Природно кретање становништва општине Шавник

Извор: Завод за статистику Црне Горе, статистички годишњак за 2014.годину, Подгорица 2014.

¹⁷Подаци о природним и механичким кретањима дати су у Прилогу 3

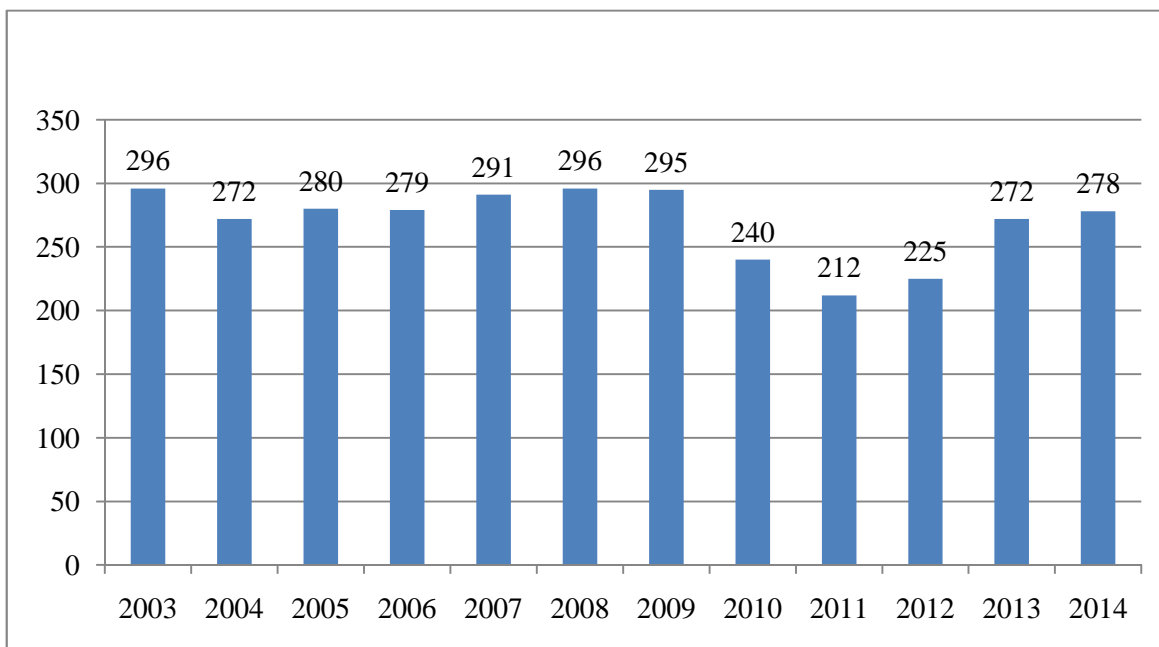
График 6. Унутрашње миграције општине Шавник¹⁸

Извор: Завод за статистику Црне Горе, Статистички годишњак за 2014.годину, Подгорица
2014

Од 2004. године све до 2009. године, Шавник је биљежио благи раст запослених лица, да би након тога услед економске кризе, која је условила пад привредне активности, уследио и значајан пад запослених. Највећи пад броја запослених лица у посматраном периоду забиљежен је у 2010. години. Пад броја запослених настављен је и у 2011. години. У периоду од 2010. године па до 2014. године долази до раста броја запослених (графикон 7). Просјечан број запослених у 2011. години износио је 212, што представља и намањи број запослених у посматраном периоду, док у наредним годинама опет долази до благог пораста запослених. У структури запослених доминатно учешће има мушка популација (графици 7 и 8).

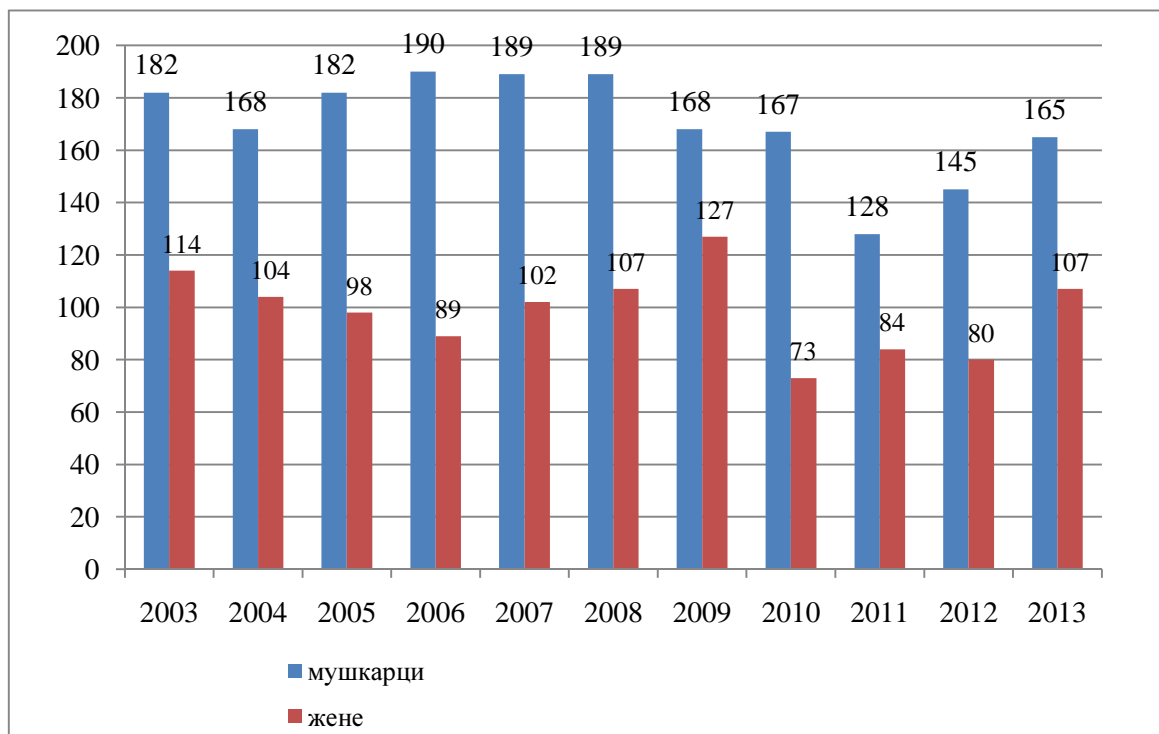
¹⁸ Лица која су промијенила мјесто пребивалишта унутар граница Црне горе тј. број одсељених и досељених лица

График 7. Просјечна запосленост током године у општини Шавник

Извор: Завод за статистику Црне Горе, мјесечни извјештај бр. 08/2014., 12/2014.

График 8. Полна структура запослених у општини Шавник

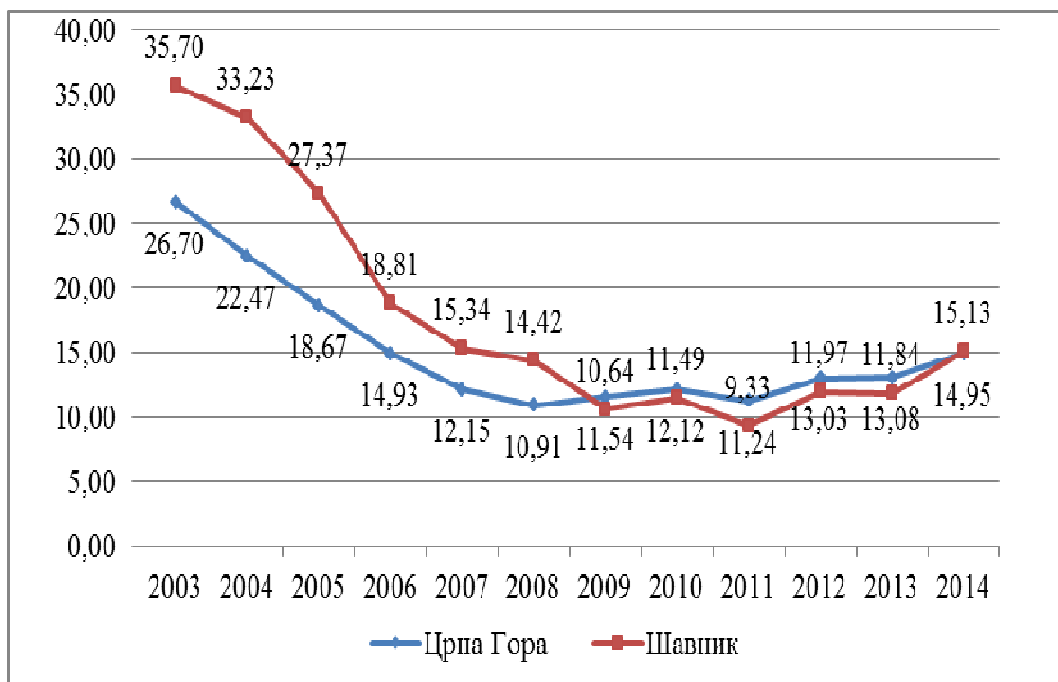

Извор: Завод за статистику Црне Горе, мјесечни извјештај бр. 08/2001., 12/2013.

Упоредо са падом броја запослених, забиљежен је и пад стопе незапослености.

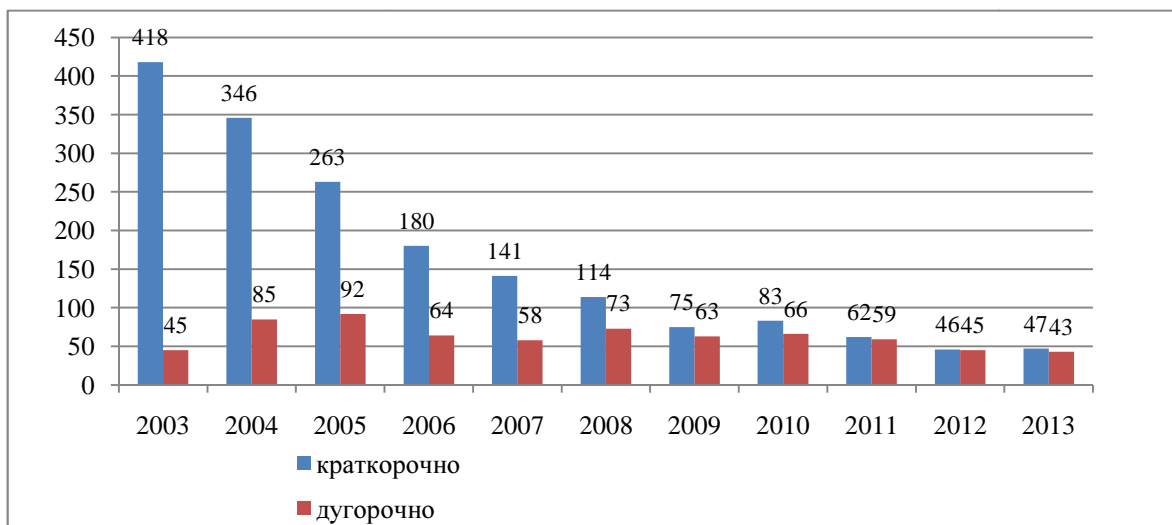
Најнижа стопа незапослености у посљедњих десетак година је забиљежена је у 2011. години, када је износила свега 9,33%. Пад броја незапослених узрокован је миграцијама радно способног становништва ка привредно развијенијим центрима у потрази за запослењем. Одлив кадрова, као основног фактора развоја, представља ограничавајући фактор за даљи развој привреде. Према последњим подацима, број незапослених је износио 90, међу којима су 47 лица краткорочно незапослена (до једне године чекања на посао) и 43 дугорочно незапослених лица која преко једне године чекају на посао (графикони 9 и 10).

График 9. Стопа незапослености у општини Шавник

Извор: Завод за запошљавање Црне Горе, Годишњи извјештај о раду, Подгорица 2015. год.

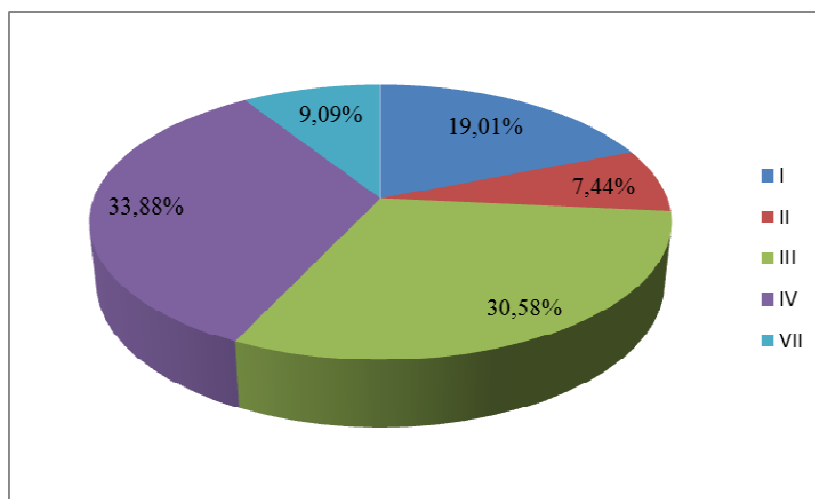
График 10. Краткорочно и дугорочно незапослени у општини Шавник

Извор: www.mojgrad.me/lokalna-samouprava-savnik

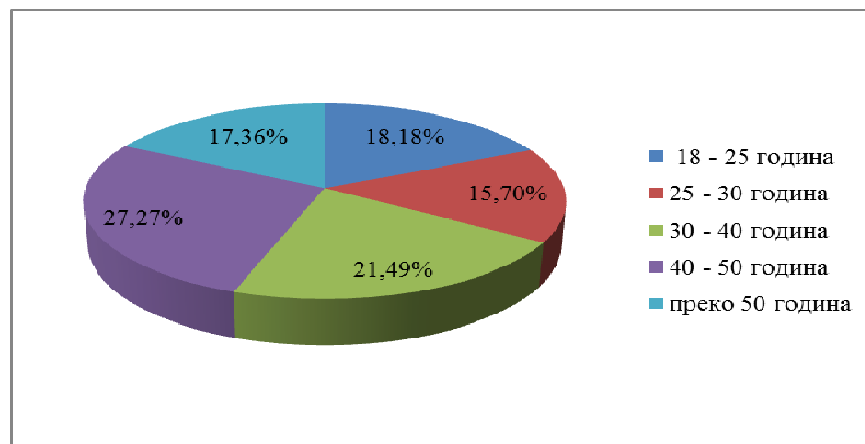
У структури незапослених лица највише има лица са IV степеном стручне спреме 41, затим, лица са III степеном стручне спреме 37, док је 11 лица са VII степеном стручне спреме. Карактеристично је напоменути да на евиденцији Завода за запошљавање има 21 лице преко 50 година старости, што чини 17,36% од укупно незапослених лица. Припадници ове популације спадају у теже запошљиве особе, услед непостојања тражње за њима, углавном због образовних профила и неспремности преквалификације, услед чега теже долазе до поновног запослења (графикони 11 и 12).

График 11. Квалификациона структура незапослених у општини Шавник

Извор: Статистички годишњак Црне Горе, Подгорица 2014. год.

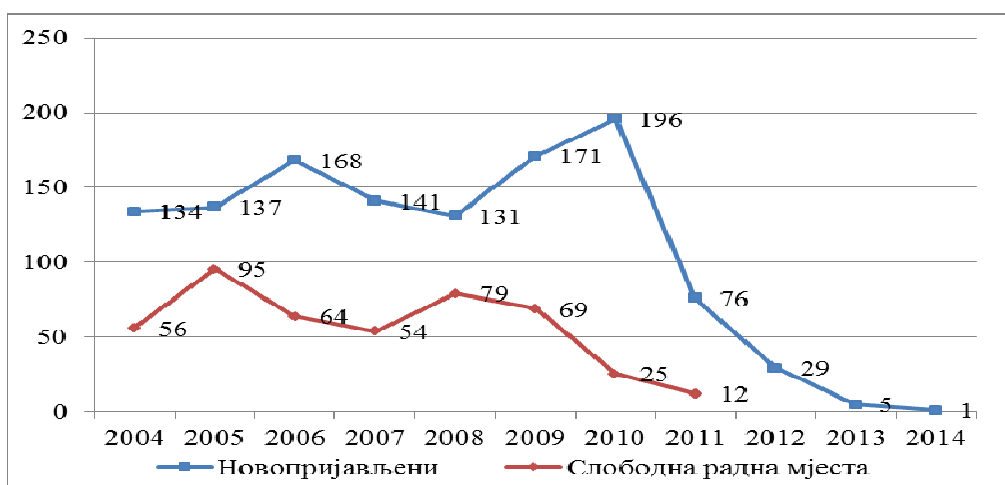
График 12. Старосна структура незапослених у општини Шавник

Извор: Статистички годишњак Црне Горе, Подгорица 2014. год.

На смањени обим привредне активности и слабе могућности запошљавања указује и податак о оглашеним радним мјестима. Дужи низ година присутна је неравнотежа између потребе за радном снагом и расположивих образовних профила. Канцеларија завода за запошљавање Шавник је у периоду 2010. године примила и огласила 24 пријаве о слободним радним мјестима, за укупно 25 слободних радних мјеста, а у првих шест мјесеци 12 пријава за 12 радних мјеста. Насупрот томе, број пријављених је био у порасту до 2010. године, а затим је у константном паду. Укупан број новопријављених лица на Заводу за запошљавање у 2010. је износио 196, док се у 2011. године пријавило 76 лица, а у 2014. години само једно лице (графикон 13).¹⁹

График 13. Слободна радна мјеста и новопријављени у општини Шавник

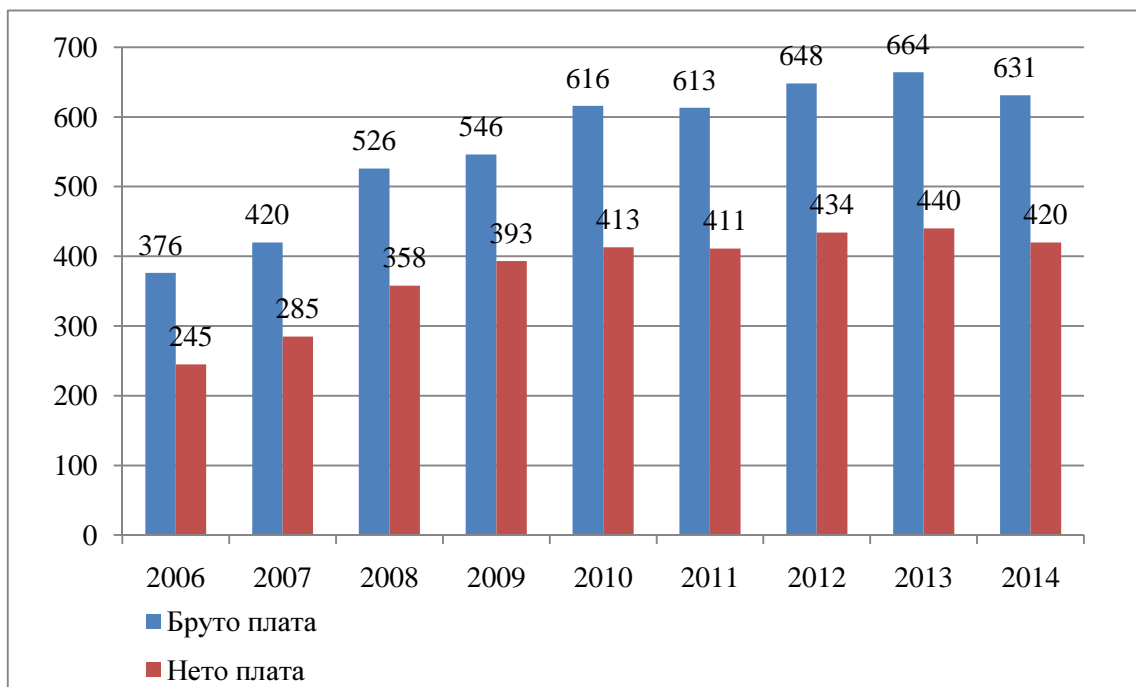

Извор: Завод за запошљавање Црне Горе, Годишњи извјештај о раду, Подгорица 2015.

¹⁹ Заво за запошљавање Црне Горе, Годишњи извјештај о раду, Подгорица 2015. године

Кретање просјечне бруто и нето зараде у општини Шавник биљеже константан раст од 2006. до 2013. године. У 2014. години долази до благог пада бруто и нето зараде. Просјечна нето зарада у 2014. години износила је 420 €, док је бруто зарада износила 631 € (графикон 14).

График 14. Кретање бруто и нето зараде у општини Шавник

Извор: Завод за статистику Црне Горе, мјесечни статистички преглед бр.11/2015.

Подгорица 2015.године

3.3. ЗДРАВСТВЕНИ И ОБРАЗОВНИ СИСТЕМ ОПШТИНЕ ШАВНИК

Здравствена заштита у општини Шавник организована је на нивоу Здравствене станице у Шавнику (припада Дому здравља у Никшићу) и двије амбуланте (у Боану и Буковици). Здравствена станица изграђена је 1970. године на земљишту које заузима укупну површину 6.833 m². Укупна бруто површина објекта износи 682 m². Укупан број

здравствених радника је девет, од чега у Шавнику ради један љекар, специјалиста опште медицине и осам здравствених радника са средњом стручном спремом.²⁰ Пружање здравствених услуга у амбулантама у Боану и Буковици је организиован свакодневно од стране здравственог радника са средњом спремом и једном недељно од љекара. Здравствене услуге се врше и кроз кућне посјете које су веома заступљене. Тренутна здравствена заштита није на задовољавајућем нивоу, услед недостатка кадра и имајући у виду да љекарску помоћ врши једна особа. Иако у склопу здравствене заштите постоји стационар он се углавном не користи због инфраструктурних и кадровских недостатака, па се пацијенти којима је потребно болничко лијечење збрињавају у Болници Никшић. Проблем здравствене заштите представља и неприступачност терена и лоша повезаност села унутар општине. У Шавнику постоји једна градска апотека „Монтефарм“ у којој су запослена три техничара, а нема фармацеута.

Образовни систем на подручју општине Шавник се обавља кроз основно и средње образовање. Мрежу образовних институција чини три основне и једна средња школа. Основно образовање у општини Шавник раде три основне школе: “Образовни центар“ Шавник, О.Ш. “Богдан Котлица“ Боан и О.Ш. „Јован Ћоровић“ Горња Буковица.

Матична О.Ш. „Образовни центар“ Шавник је капацитета 270 ученика. Школске године 2013/2014. школу је похађало 100 ученика. У школи раде 23 наставника. Основна и средња школа налазе се у истој згради и раде у току једне смјене. Укупан број ученика у основној и средњој школи је 130. У 2010/2011. години извршена је одређена реконструкција објекта уз подршку Министарства просвете Црне Горе и донације Владе Јапана. Реконструкција је обухватила: промјену столарије, реновирање улаза, урађен је санитарни чвор, извршени молерско-фарбарски радови. Школа и даље има дотрајалу фасаду коју је нужно измијенити, као и неадекватно гријање за климатске услове Шавника. Школа нема физкултурну салу, већ се настава физичког васпитања одвија у учионици. Неопходно је изградити модерну физкултурну салу која би била намијењена примарно ученицима центра, али би се могла користити и за рекреацију младих и грађана општине Шавник.

Основна школа „Богдан Котлица“ у Боану је капацитета 180 ученика. Школу похађа 32 ученика, а наставу изводи 11 наставника. Матична школа у Боану има два кабинета и

²⁰ Локална самоуправа општине Шавник

шест специјализованих учионица, библиотеку са 17 хиљада књига, фискултурну салу и рачунарску учионицу са интернетом. Школски објекат је површине 1.263 m².

Подручна одјељења:

- У подручном одјељењу Баре уписано је седам ученика у четири разреда. Наставу изводи један професор разредне наставе. Школски објекат је реновиран 2008. године.
- У подручном одјељењу у Тимару уписана су два ученика. Наставу изводи један професор разредне наставе. Школски објекат у Тимару је реновиран 2009. године.
- О.Ш. „Богдан Котлица“ Боан има објекте још у четири села: Малинско, Струг, Сировац и Крња Јела, али ова подручна ођељења не раде.

Основна школа „Јован Ђоровић“ у Горњој Буковици капацитета је 180 ученика. Школу похађа свега 19 ученика. Наставу у школи и подручним одјељењима изводи 10 наставника.

Општина Шавник има Средњу пољопривредну школу (у склопу Образовног центра) у којој су четири одјељења. Наставу изводи 10 наставника, а похађа 29 ученика. Образовни профил је техничар сточарске производње.

У Шавнику постоји Дјечји вртић (у склопу Образовног центра Шавник) у коме има 10 дјеце. Вртић се налази у истој згради са Домом ученика. Вртић и Дом ученика имају посебне улазе. Вртић има посебну просторију са ручавање, учионицу, спаваону, санитарни чвор и двориште са игралиштем. Кухиња је заједничка за вртић и Дом ученика.

Социјалном заштитом становника Шавника, као својом дјелатношћу првенствено се бави подручна служба Центра за социјални рад Никшић организована као саставни дио ЈУ Центар за социјални рад општина Никшић, Плужине и Шавник. Дјелатност службе темељи се на одредбама Закона о социјалној заштити, Породичног закона и другим законским и подзаконским актима. Активност Службе усмјерене су у два правца: социјални рад на материјалном обезбеђењу породице и специјализовани стручни рад. У подручној служби су запослена четири лица, два са високом и два са средњом стручном спремом.

Социјална заштита лица која се налазе у стању социјалне потребе одвија се кроз следеће облике:

- материјално обезбеђење породице,
- лична инвалиднина,

- њега и помоћ другог лица,
- смјештај у установу,
- смјештај у другу породицу,
- помоћ за васпитање и образовање дјете и младих са посебним потребама,
- трошкови сахране,
- једнократне помоћи.

Поред ових права, Држава финансира и друге облике социјално-заштитних права и савјетодавни рад у области породично-правних односа и сл. Накнаду за његу и помоћ других лица остварују слијепи и непокретна лица, која нијесу због природе своје болести у могућности да се старају о себи, а након спроведеног поступка и датог мишљења од стране љекарске комисије. Законом о социјалној и дјечјој заштити утврђена су основна права из дјечје заштите и то:

- опрема за новорођено дијете,
- додатак за дјецу,
- накнада по основу рођења дјетета,
- накнада зараде за рад са половином пуног времена,
- одмор и рекреација.

Према подацима Министарства рада и социјалног старања у септембру 2010. године, број породица корисника материјалног обезбјеђења породице (МОП) је износио 100, а број чланова 196. Подаци указују на тешко материјално стање породица, имајући у виду да је свака седма породица корисник материјалне помоћи. У структури корисника материјалног обезбјеђења најзаступљеније су једночлане породице (графикони 15 и 16).

График 15. Корисници материјалног обезбеђења породице у општини Шавник

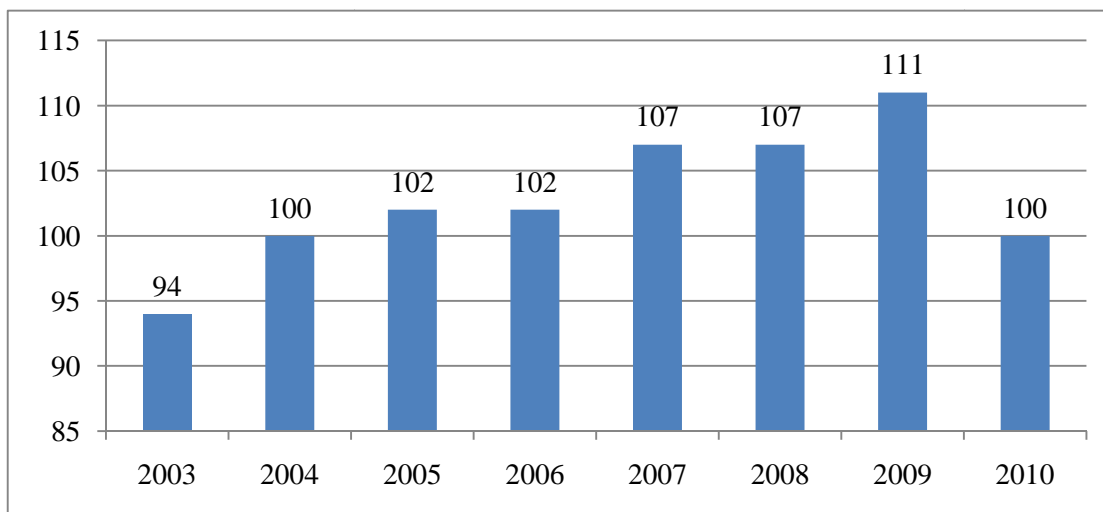
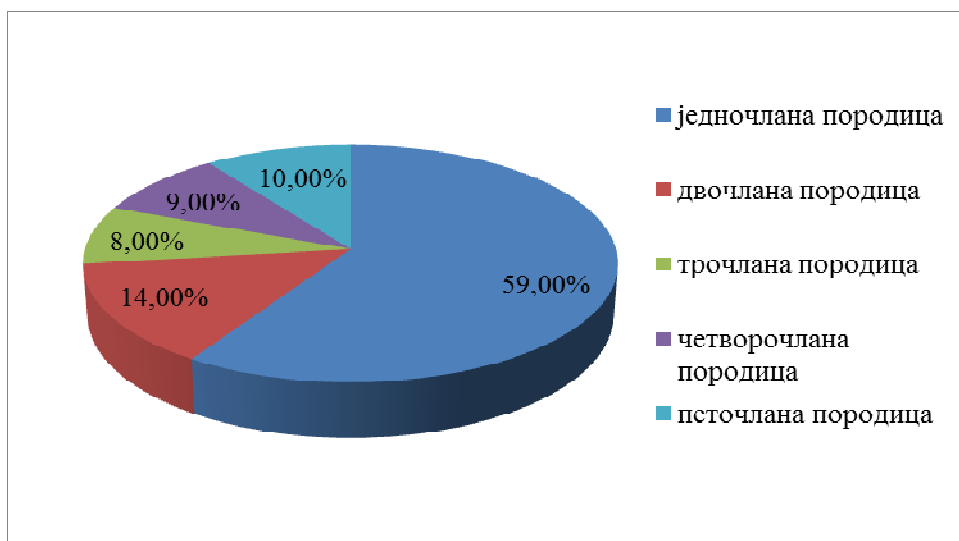
Извор : www.savnik.me/savnik-info

График 16. Структура корисника материјалног обезбеђења породице у општини Шавник

Извор : www.savnik.me/savnik-info

Право на дјечји додатак остварује се до навршених 18 година живота. Међутим, како редовно средње школовање може трајати дуже од 18-те године, измјенама Закона о социјалној и дјечјој заштити, коришћење овог права је продужено до завршетка редовног школовања у средњој школи. Број породица које су користиле право дјечијег додатка у 2013. години износио је 34, а дјеце која остварују право на дјечији додатак 77. Из наведеног се види да је број социјално-заштитних права висок, нарочито је висок број

корисника материјалног обезбеђења породица што указује на проблем сиромаштва у овој општини.²¹

Послове развоја културе спорта и медија на подручју општине врши ЈУ Центар за културу, спорт и медије Шавник. Површина објекта износи 1.243 m². Дом културе је објекат са вишенамјенском салом од 360 мјеста. Инфраструктура дома је незадовољавајућа. У сали нема гријања, адекватне расвјете и озвучења. Овакво стање онемогућава коришћење сале у зимском периоду и отежава квалитетно одржавање представа и других манифестација. У градском језгру општине је лоцирана библиотека са 2.500 наслова и 3.500 књига. Библиотека ради у саставу Центра за културу као самостална институција коју финансира локална самоуправа. Све школе у Шавнику имају библиотеке, међутим у њима није урађена нумеризација и класификација, па се фонд књига не може приказати. Изузетак је школа у Боану која има уређену библиотеку са потпуном нумеризацијом и класификацијом. Од оснивања ЈУ Центра за културу, спорт и медије у задње три године организовано је више спортских и културних манифестација, а неке од њих су и три вишедневне манифестације „Шавничко културно љето“ у оквиру које су организоване пјесничке вечери код споменика Вука Караџића у селу Петњица, изложба слика сликарске колоније и завичајних сликара у просторији Центра, осам представа за дјецу и омладину и четири културне манифестације забавног карактера. На подручју општине лоциран је одређени број заштићених споменика културе, важних историјских обиљежја и трагова археолошких локалитета који нијесу истраживани. Према подацима Републичког завода за заштиту споменика, на подручју територије општине Шавник налази се 15 споменика културе од којих један припада споменицима II категорије и 14 споменика III категорије.

У Општини Шавник не постоји спортска хала, стадион, ни полигон. Спортски терени за мали фудбал иако постоје, веома су у лошем стању, израубовани, па и немају своју намјену. ЈУ Центар за културу спорт и медије је преко Фудбалског савеза Црне Горе и Општине Шавник покренуо акцију изградње стадиона за мале спортове у општинском центру. У првом кварталу 2010. године на простору села Мљетичак урађен је ски лифт и организована школа скијања за дјецу и омладину. За ову школу купљена је и одговарајућа опрема за скијање. У просторијама Центра ради Школа стоног тениса. Године 2010. формиран је клуб малог фудбала као и Школа фудбала „Шавник“ за дјецу узраста до

²¹ www.savnik.me/savnik-info

дванаест година. У Општини постоје спортски терени и фискултурна сала у оквиру школе у Боану, који се у појединим случајевима користе и за рекреацију грађана. Само школа у Боану има фискултурну салу, док се у Шавнику настава одвија у учионици и спортским теренима. Фискултурна сала у Боану је недовољно опремљена. Спортска инфраструктура је веома скромна. Будући да су фискултурне сале и спортски терени у склопу школа, они нијесу од великог значаја за рекреацију осталог дијела становништва, не задовољавају ни потребе дјецe будући да се користе ограничено вријеме и то у само двије школе. Такође, нема услова за усмјеравање спортиста нити могућности да се кроз развој ове дјелатности утиче на побољшање квалитета здравља становништва.

3.4. КАРАКТЕРИСТИКЕ ОПШТЕ ИНФРАСТРУКТУРЕ У ОПШТИНИ ШАВНИК

Развој сектора саобраћаја и његова инфраструктура је посебно важан фактор убрзања за привредни развој Општине и представља основну базу. Путну инфраструктуру општине Шавник сачињава мрежа магистралних и регионалних путева и локаних и некатегорисаних путева. Изградњом квалитетног пута Рисан- Никшић–Шавник–Жабљак-Пљевља положај Шавника се мијења у позитивном смислу.

Основна саобраћајна веза Шавника са окружењем је магистрални пут Рисан - Никшић - Шавник – Жабљак - Пљевља, који је најкраћа веза црногорског приморја (Бококоторског залива) са сјевером Црне Горе. Друга саобраћајна комуникација је регионални пут Никшић - Шавник - Тушиња - Буковица - Жабљак. Дио овог пута од Боана, преко Тушиње до Буковице, након реконструкције има већу пропусну моћ. Трећа значајна комуникација је регионални пут Миоска (магистрални пут Подгорица - Колашин) - превој Семол - Боан. Овај пут је често непроходан у зимском периоду. Овај путни правац карактеришу веома лоши саобраћајни елементи, велики успони и падови, мали радијуси кривина, чести одрони и лоше одржавање. Територијом шавничке општине пролази дио регионалног пута Жабљак - Седло - Добри до - Трса - Плужине. Овај пут је лоших

вертикалних и хоризонталних карактеристика, служи као љетња комуникација између Жабљака и Плужина, и представља дио кружног туристичког пута око Дурмитора. Локално повезивање насеља са регионалним путевима је генерално веома незадовољавајуће. Иако су локални путеви до скоро свих села асфалтирани, елементи путева су неповољни (велики успони и падови, серпентине, мали радијуси кривина, недовољне ширине). Такође, у општини Шавник не постоји организован локални саобраћај. Укупна дужина локалних путева на територији општине Шавник износи 122 km, од тога 108,5 km асфалтирани и 13,5 km неасфалтирани.²² Поред наведених локалних путева општина Шавник има развијену мрежу катунских и шумских путева у дужини од 187 km. Ови путеви су у доста лошем стању. Комуникација овим путевима се одвија у љетњем периоду. Недостајуће комуникационе мреже се односе на путне правце које треба реконструисати и довести у стање проходности у зимском периоду, прије свега Боан - Тунел Семољ - Црквине, Дубровско - Драгаљево - Плужине и Шавник – Бијела. Преко подручја општине Шавник трасиране су три планинске бицикличке стазе и то: Никшић - Бијела - Трса - Брстановица; Никшић - Боан - Жабљак; Никшић - Лола - Сињавина – Мојковац, што чини нове предности за развој туризма.

Што се тиче електроенергетског система темељ представља мрежа далековода 35 kv дужине 28km, који са изворне страна напајања Брезна-Шавник-Жабљак и одводом за Боан као и двије мале електране (за острвски рад) са инсталисаном снагом од 2x100 KVA и двије трафостанице 35/10 KV појединачне инсталисане снаге 2x1 MVA, једна лоцирана у граду Шавнику (Добра села) и друга лоцирана у Боану.

Преносну мрежу сачињава:

- 35KV далековод од Брезне до Шавника (Добра села са пречником ужета од 95mm²)
- 35KV мрежа од Шавника (Добра села - Слатина - Жабљак) са краком Слатина - Боан пречником ужета 50 mm²
- TS-35/10 Шавник (Добра села)
- TS-35/10 Боан

У постојећем стању систем преноса електричне енергије преко далековода 35KV је

²² Локални путни правци и њихова дужина дати су у Прилогу 4

несигуран и не обезбјеђује квалитетан пренос електричне енергије, због малог пресека и преоптерећености TS-а 110/35 KV у мјестима напајања (Никшић, Пљевља). На градском подручју је поземна кабловска мрежа доста доброг квалитета. На ванградском подручју мрежа је ваздушна на појединим дионицама је застарјела и лошег квалитета, а проводници су малог пресека. Стубови су амортизовани у највећем дијелу и не оговарају прописаним техничким условима. Мрежа 0,4KV којом је покривена цијела територија општине Шавник не задовољава потребе потрошача (табеле 2, 3 и 4).²³

Табела 2. Дужине дистрибутивних водова (НВ – нацемни вод, KV – кабловски вод) у општини Шавник

	NV 35kV	KV 35kV	NV 10kV	KV 10kV	NV 0,4kV	kV 0,4kV	Укупно
	km	km	Km	Km	km	Km	Km
Шавник	27.100	0,90	84.300	2.820	197.900	5.500	317.601

Извор: Просторно-урбанистички план општине Шавник 2014.-2020., Подгорица 2014. године

Табела 3. Број и снага трафостаница у општини Шавник

	TS 35/10kV		TS 10/0,4kV		STR 10/0,4kV	
	Број ТС	Инс. Снага	Број ТС	Инс. снага	Број ТС	Инс. снага
	ком	MVA	ком	MVA	Ком	MVA
Шавник	2	2	7	3,57	50	3,22

Извор: Просторно-урбанистички план општине Шавник 2014.-2020., Подгорица 2014. године

Табела 4. Број потрошача по напонским нивоима у општини Шавник

	35 kV	10 kV	0,4kV	0,4kV домаћинств	Укупно
Шавник	1	0	55	1.610	1.666

Извор: Просторно-урбанистички план општине Шавник 2014.-2020., Подгорица 2014. године.

²³ Просторно-урбанистички план општине Шавник 2014.-2020., Подгорица 2014.године

Општина Шавник је покривена фиксном телефонијом и то са савременим дигиталним комутационим чвором ЛЦ Шавник инсталисаног капацитета од 448 прикључака од којих је прикључено 203. На ЛЦ чвор Шавник оптичким каблом повезан је РРС Боан и РРС Буковица. Комутациони чвор Боан има 320 прикључака од којих је 94 укључено. Комутациони чвор Буковица има 128 прикључака од којих је 98 укључено. У комутационом чвору ЛЦ Шавник постоји широко појасни сервис АДСЛ и ИПТВ. Сва три комутациона чвора повезана су каблом типа ТК00V и ТК59GM. Кроз Шавник пролази оптички кабловски правац Никшић- Жабљак. Развој емисионе технике не прати потребе становништва. Дистрибуцију сигнала радио и телевизије државних и приватних станица врши РДЦЦГ. На подручју општине егзистира и један ММДС (ТВ Тотал) са малим бројем прикључака. Општину Шавник покривају сва три црногорска оператера мобилне телефоније преко својих базних станица:

- Теленор - пет базних станица
- Т- мобиле - четири базне станице
- М-тел - двије базне станице

Покривеност мобилном телефонијом се може окарактерисати као добра.²⁴

Снабдијевање градског дијела водом ријешено је захватањем са изворишта „Глава Шавника“ удаљеног око 500 m сјеверно од насеља Шавник. Начин водоснабдијевања је гравитациони за доњи дио насеља и потисно-гравитациони за горњи дио насеља. За снабдијевање горње зоне насеља користи се сабирни базен Турија запремине око 120 m³. Дужина главног водовода је око 3km, док је дужина секундарног (дистрибутивног) система око 1.500 m. На водоводној мрежи прикључено је 150 корисника. Напајање насеља се врши са количином захваћене воде и на основу паушалне процјене (не постоје водомјери) износи око 35.000 до 40.000 m³, док је количина испоручене воде од 27.000 до 30.000 m³ на годишњем нивоу. Количине воде која се фактурисе према корисницима обрачунава се паушално на основу утврђених норми и износи 5 m³ по члану, што представља потрошњу воде по домаћинству од 35 до 20 m³ мјесечно. На сеоском подручју у општини Шавник постоји већи број независних водоводних система. У већини насељима су изграђени (Крушевице, Мокро, Сеоца, Баре, Комарница, Пошћење) или дјелимично изграђени

²⁴ Просторно-урбанистички план општине Шавник 2014.-2020., Подгорица 2014.године

(Годијељи, Дужи, Грабовица, Буковица, Слатина, Мљетичак, Тимар, Крња јела, Сировац, Бијела, Милошевићи). Такође, постоје поједина насеља код којих није на адекватан начин ријешено водоснабдијевање (Превиш, Добра села, Дужи, Дубровска, Боровац, Струг, Малинско). За дио ових насеља постоји пројектна документација.²⁵

Постојећи систем градског и сеоских водовода карактерише:

- Неквалитетно изграђени водозаквати;
- Мали број прикључених домаћинстава;
- Неквалитетно изведени цјевоводи;
- Неријешено одржавање, а посебно санитарно-хигијенски третман и праћење квалитета воде;
- Недовољна изграђеност водовода
- Слабо заштићена изворишта која се користе (нијесу формиране санитарне зоне);

Канализациона мрежа је изграђена на територији насеља Шавник. Око 60% насеља је прикључено на канализациону мрежу. Канализација се испушта у ријеку Биковицу (са лијеве и десне стране корита ријеке), чиме се загађује ријека и негативно утиче на стање водотока низводно од Шавника, а тиме и на укупно стање животне средине. Фекална и атмосферска канализациона мрежа су у лошем стању, па је и овај проблем потребно дугорочно ријешити уз помоћ државе Црне Горе. Ово се односи како на реконструкцију мреже, тако и на њено проширење у дјеловима града гдје не постоји фекална канализација, него се користе септичке јаме.

Канализациони систем у граду карактерише:

- Неизграђен главни сабирни колектор, те се отпадне воде испуштају у водоток ријека.
- Нема уређаја за примарни и секундарни третман отпадних вода;
- Недовољни капацитети изграђене мреже;
- Низак степен изграђености;
- Дотрајалост изграђених канализација;

²⁵ Просторно-урбанистички план општине Шавник 2014.-2020., Подгорица 2014. године

- Комерцијални субјекти испуштају отпадне воде у водотоке без икаквог третмана.

3.5. АДМИНИСТРАТИВНИ КАПАЦИТЕТИ ОПШТИНЕ ШАВНИК

Организација и рад органа општине Шавник дефинисани су статутом и другим прописима, у складу са Законом о локалној самоуправи. Органи општине Шавник су Скупштина општине, која представља законодавну власт и Предсједник општине, који представља извршну власт. Према Одлуци о организацији и начину рада локалне управе општине Шавник, локална управа у Шавнику организована је кроз следеће органе:

- Секретаријат локалне управе
- Заједничка стручна служба
- Служба заштите и спашавања и
- Комунална полиција.

Ради обезбеђивања вршења послова од непосредног интереса за локално становништво општина Шавник је основала ЈП „Комуналне дјелатности“ и двије јавне установе: Туристичку организацију Шавник и Центар за културу, спорт и медије. У току је припрема нове организационе структуре органа локалне управе. У локалној самоуправи Шавник запослено је укупно 65 лица (у локалној управи 45, у Центру за културу пет, у Туристичкој организацији један и ЈП „Комуналне дјелатности“ 14) од чега 39 мушкараца и 26 жена.

У Туристичкој организацији Шавник ради једно лице са мање од пет година радног стажа. Са аспекта квалификационе структуре и искуства у обављању послова у локалној самоуправи и јавним установама на локалном нивоу, може се оцијенити да је структура запослених задовољавајућа. У погледу познавања страних језика и коришћења информационах технологија, потребна је додатна едукација запослених ради ефикаснијег рада. У наредном периоду, фокус ће бити на побољшању ефикасности рада органа локалне

самоуправе, као једног од основа за реализацију самог плана.

Органи локалне управе раде у згради „Спомен дома“ која се налази у општинском центру гдје користе 18 канцеларија и једну салу за састанке. Службе локалне управе релативно су добро технички опремљене. Посједују 23 компјутера са 17 штампача и једним скенером, као и 20 лап топова. Општинске службе користе интернет у неколико канцеларија. ЈП. „Комуналне дјелатности“ ради у двије канцеларије које су смјештене у другој згради општинског центра. За спровођење својих активности, предузеће не посједује сву неопходну грађевинску механизацију. Центар за културу, спорт и медије користи двије канцеларију у згради Спомен дома. Објекти у којима се врше културно-забавне дјелатности, нијесу у потпуности опремљене и недостају неки од основних услова за нормално одржавање културно-забавних програма, поготово у зимском периоду. Туристичка организација општине Шавник ради у једној канцеларији која је смјештена у Хотелу „Шавник“ и има један компјутер.²⁶

Општина Шавник, као и све остале локалне самоуправе у Црној Гори, има могућност да користи средства из доступних фондова Инструмента за предприступну помоћ. Искоришћеност доступних фондова у великој мјери зависи од капацитета локалних самоуправа да припреме и имплементирају пројекте. Тренутно, у општини Шавник ради 5 запослених на пословима припреме и спровођења пројеката финансираних из доступних ЕУ фондова, док прије двије године није било запослених који су се бавили овом облашћу. Пораст броја запослених који се бави овим пословима, указује да је препознат значај коришћења ЕУ фондова и јачања људских капацитета. Значајну подршку јачању капацитета запослених, општина Шавник је добила од Заједнице општина Црне Горе, путем пројекта Техничка помоћ локалним самоуправама у припреми пројеката за ЕУ фондове. Међутим, још увијек не постоји формирана једница за припрему и спровођење пројеката финансираних из ЕУ средстава. У претходне двије године, припремљен је један пројекат који је одобрен у оквиру доступних фондова ЕУ. Пројекат је припремљен уз помоћ Тима за техничку подршку реформе локалне самоуправе у сарадњи са Заједницом општина Црне Горе. Општина Шавник је на позив који је објавила делегација Европске уније у Црној Гори, а односи се на грант за мале инфраструктурне пројекте, аплицирала са пројектом „Изградња и опремање ватрогасне станице. Укупна вриједност пројекта износи 556.061,80

²⁶ Локална самоуправа општине Шавник

€, а пројекат је реализован у предвиђеном року.²⁷

Приоритетне потребе за јачање апсорпционих капацитета препознате су у:

- већим финансијским средствима на располагању за припрему и спровођење пројеката,
- боље оспособљеним запосленима;
- бољој сарадњи са јединицама локалне самоуправе,
- бољој организацији и управљањем у оквиру локалне самоуправе
- бољим техничким условима рада

Када су у питању специфичне вјештине припреме и спровођења пројеката финансираних из ЕУ фондова постоји потреба за:

- бољим знањем енглеског језика,
- припреми пројектне документације;
- извјештавањем о напретку пројекта;
- евалуацији пројекта и
- познавању поступка процијене утицаја на животну средину.

Важан показатељ развијености локалних самоуправа је ажурност у доношењу стратешких докумената. Непостојање или застарелост докумената за планирање указује на озбиљан недостатак средњорочне и дугорочне развојне орјентације локалне управе. Ступањем на снагу новог Закона о уређењу простора и изградњи објеката (Сл. Лист ЦГ, бр. 51/08) локалне самоуправе имају обавезу да донесу нови Просторно-урбанистички план локалне самоуправе. Општина Шавник је израдила и донијела Просторно-урбанистички план, који се реализује у оквиру пројекта Земљишне администрације и управљања (ЈАМП). Ступањем на снагу Закона о регионалном развоју Црне Горе („Службени лист ЦГ“ бр. 20/11), општина је донијела Стратешки план развоја. Поред овог основног стратешког документа, постоји потреба за израдом секторских стратегија. Општина Шавник није донијела локални План управљања отпадом за период 2008-2012. године, без обзира што је то била обавезна да уради на основу члана 17. Закона о управљању отпадом („Сл. лист ЦГ“, број 80/05). Такође у циљу подршке израде,

²⁷ Локална самоуправа општине Шавник

координације и имплементирања стратешких планова на нивоу општине, потребно је кадровски знатно ојачати сектор стратешког и секторског планирања и обезбиједити финансирање пројеката. У табелама 5 и 6 приказано је стање буџета и структура прихода по годинама и изражена у еврима.

Буџет

Табела 5. Буџет општине Шавник од 2008. до 2015. године (у еврима)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Текући	888.849	779.571	838.484	982.029	961.828	606.700	625.200	528.000
Капитални	511.000	178.339	120.517	57.785	851.479	931.841	553.250	524.000
Укупно	1.399.849	957.910	959.001	1.039.814	1.813.307	1.538.541	1.178.450	1.052.000

Извор: www.savnik.me/index.php/budzet

Табела 6. Структура прихода општине Шавник од 2008. до 2015. године (у еврима)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Сопствени и остали приходи	869.780	310.289	270.660	454.503	657.360	608.050	358.450	227.000
Трансфери, донације и помоћ	714.864	797.165	1.046.268	1.132.052	1.155.947	930.491	820.000	825.000
Позајмице и кредити	0	0	0	0	0	0	0	0
Укупно	1.584.644	1.107.454	1.316.928	1.586.555	1.813.307	1.538.541	1.178.450	1.052.000

Извор: www.savnik.me/index.php/budzet

4. КАРАКТЕРИСТИКЕ РУРАЛНОГ ПОДРУЧЈА ОПШТИНЕ ШАВНИК

Природни ресурси, географски положај Шавника и окружења, демографска структура и саобраћајна повезаност са окружењем у највећој мјери су одредили економски развој општине. У последњих двадесет година догодиле су се бројне промјене у привредном развоју. Поменуте промјене, су имале обиљежје заостајања и стагнације у периоду деведесетих година, када је и угашен највећи број фабрика које су имале своје погоне у бројним градовима широм Црне Горе. Данас, привредни развој општине се заснива на сектору малих и средњих предузећа у области туризма, пољопривреде, трговине и услужних дјелатности.

Привредни капацитети текстилне индустрије, пољопривредни објекти фарми и откупна мјеста, погони дрво и металопрераде и производње грађевинског материјала и фабрика воде у Горњој Буковици више не раде. Као последица тога јавља се низак друштвени производ, низак животни стандард грађана, ниска запосленост и миграције становништва ка другим привредно развијенијим срединама. Од индустријских објеката ради једино фабрика за флаширање воде у Гусаревцима - Горња Буковица и то са малим капацитетом. Такође, на територији општине Шавник није развијена занатска дјелатност. Врло значајан ресурс представљају извори питке воде за флаширање у комерцијалне сврхе, као што су: Крновско врело, Шавничка глава, Око Бијеле, извори у Буковици и др.

На подручју општине налазе се минералне сировине:

- Бентонит - у лежишту Доње Буковице доказане су резерве, од око 730.000 t, а у сусједном локалитету званом Њиве су процијењене резерве Ц2 категорије око 25.000t.
- Бигар - позната лежишта су Тавани и Зуква. У лежишту Тавани, које се налази у

атару села Подмалинско на лијевој страни ријеке Буковице, доказане су резерве од 275.000 m³ стијенске масе, односно 116.000 m³ блокова. Са десне стране Буковице, у близини манастира “Подмалинско” налази се лежиште Зуква које је практично откопано за потребе облагања Храма Христовог Васкрсења у Подгорици, као и у друге сврхе.

- Шљунак и пијесак - локалитети на карстној површи територије општине Шавник, углавном поред путева.²⁸

4.1. ЕНЕРГЕТИКА

Шавник посједује значајан хидроенергетски потенцијал у сливу Комарнице, који читав припада општини. Међутим, економска валоризација, практично није ни почела. Тренутно, у Шавнику ради само једна мала хидроелектрана на ријеци Шавник. Развој енергетског сектора засниваће се на изградњи ХЕ Комарница и развоју малих хидроелектрана у оквиру слива ријеке Комарнице.

Према постојећој документацији, ХЕ Комарница би била чеона хидроелектрана и акумулација у сливу ријеке Пиве. Локација бране се налази на крају успона постојеће акумулације ХЕ Пива. Планирана је изградња лучне бетонске бране висине 176 метара. Машинска хала хидроелектране би била прибранска, са два агрегата инсталисане снаге 168 MW и годишње производње од 232 GWh. Кота успора акумулације ограничена је положајем града Шавника (818 mⁿ).²⁹ Изградња хидроелектране »Комарница« је неспорна у просторним и водопривредним плановима Црне Горе. У окружењу нема индустријских капацитета, саобраћајница, привредних објеката и домаћинстава који би били угрожени, већ би акумулација потопила само кањон, ненасељено и неплодно подручје.

У складу са Одлуком о изради Детаљног просторног плана за простор

²⁸ Просторно-урбанистички план општине Шавник 2014.-2020., Подгорица 2014.године

²⁹ Просторно-урбанистички план општине Шавник 2014.-2020., Подгорица 2014.године

вишенамјенске акумулације на ријечи Комарници од 17. јуна 2010. године, у отвореном поступку јавне набавке за обрађивача тог плана изабран је »ВИНсофт« д.о.о. Подгорица. Уговором који је 08.12.2010. године закључен између Министарства уређења простора и заштите животне средине и изабраног обрађивача предвиђено је да се Детаљни просторни план за простор вишенамјенске акумулације на ријечи Комарници чија је израда у току. Паралелно са израдом Детаљног просторног плана планирана је израда Стратешке процјене утицаја на животну средину. Изабран је обрађивач за израду Стратешке процјене утицаја на животну средину и закључен уговор.

У оквиру Пројекта изградње ХЕ Комарница, планирана је реализација сљедећих активности:

- Израда и усвајање Детаљног просторног плана за простор вишенамјенске акумулације на ријечи Комарници и Стратешке процјене утицаја на животну средину;
- Завршетак истражних радова од стране ЕПЦГ;
- Доношење одлуке о моделу изградње ХЕ Комарница;
- Израда катастра непокретности у сливу Комарнице;
- Израда Концесионог акта и Тендерске документације.

Активности на изради Концесионог акта и Тендерске документације ће се реализовати након усвајања Детаљног просторног плана и Стратешке процјене утицаја на животну средину, завршетка истражних радова од стране ЕПЦГ и доношења одлуке о моделу изградње ХЕ Комарница од стране Владе.

У оквиру слива ријеке Комарнице за истраживање и изградњу малих хидроелектрана предвиђени су водотоци: Буковица, Придворица, Тушиња и Бијела. У циљу валоризације хидропотенцијала горњих токова израђен је елаборат о локацијама малих ХЕ, за које су вршена мјерења. На основу елабората понуђене су концесије на тендеру за изградњу малих ХЕ, а које су предвиђене планским или стратешким документима и важећом Водопривредном основом Црне Горе.

За мале хидроелектране на ријечи Тушињи, већ је потписан и склопљен Уговор о изградњи. Планира се изградња четири мале ХЕ укупне инсталисане снаге 6,02 МВА и могуће годишње производње од 16,5 GWh (табела 7).

Табела 7. Листа издатих концесија за мале хидроелектране

Постројење	Водоток	Н	Е	Q инст	Ниво документације
		MW	GWh	m ³ /s	
ХЕ Скочански поток	Тушиња	0,92	2,65	1,2	Студија
ХЕ Палешки поток	Тушиња	0,36	1,05	0,5	Студија
ХЕ Сировац	Тушиња	2,92	8,40	3,3	Студија
ХЕ Тушиња	Тушиња	1,52	4,40	1,2	Идејно решење

Извор: Просторно-урбанистички план општине Шавник 2014.-2020., Подгорица 2014.

Године

Пројектом изградње ХЕ Комарница планиран је далековод 110 KW Брезна - Добра Села- Крново, чиме ће се ријешити проблем прикључења малих хидроелектрана у општини Шавник на дистрибутивну мрежу.

У циљу развоја енергетског сектора на територији општине Шавник, неопходно је реализовати низ пројеката као што су: изградња хидроелектране Комарница, изградња малих електрана на ријеци Буковици, Тушињи, Бијелој, Грабовици и др.³⁰ Проред хидропоненцијала постоји значајан потенцијал за изградњу вјетро електрана на подручјима: Крново, Лола, Сињајевина, Ивица и Тимарско поље. За поменуте локације потребно је извршити додатна мјерења.

4.2. ПОЉОПРИВРЕДА

Пољопривреда је привредна дјелатност стара колико и људско друштво. Настала из тежње да се задовоље основне човјекове потребе, односно потребе за храном и самоодржањем, пољопривреда се прво огледала у дјелатностима лова, риболова, сакупљања и гајења биљака и номадског сточарства. Усмјерена ка задовољењу потреба

³⁰ Преглед потенцијалних локација за мале хидроелектране дат је у Прилогу- Табела 5

чланова домаћинства, пољопривреда је имала природни карактер. Другим ријечима, узгајање биљака и животиња, односно производња хране одвијала се у оквиру газдинства чијој су потрошњи била и намијењена произведена добра. Унапређење људског друштва доводи дотле да газдинства вишкове својих прехранбених производа понуде у замјену за производе занатских или неких других дјелатности.³¹

Пољопривреда је вјековима била основна дјелатност људи овог краја. Гајење оваца, коза, говеди и коња је традиција. Месо, млијeko, скоруп, сир и вуна су производи са препознатљивим квалитетом. Укупан сточни фонд у 2001. год. у општини Шавник износио је: 11500 оваца, 3500 говеди и 350 коња.³² Сијање јечма, ражи, овса и хељде, иако већ помало заборављено, треба обновити јер те житарице успијевају добро, још кад су производи у категорији здраве хране онда свака количина може бити економски оправдана. Треба посебно поклонити пажњу воћарству јер предио ниског Дробњака је идеално подручје за узгој шљиве, јабуке и крушке од којих се традиционално праве добре природне ракије. Од повртарских култура овдје успијева одлично кромпир, купус, грашак, лук, мрква, цвекла.

Стање пољопривреде је на незадовољавајућем нивоу у односу на потенцијале са којим располаже општина, пошто се изузетно велики ресурси (преко 30.000 ha пољопривредног земљишта) веома мало користе. Пољопривреда има потенцијал да буде носећа привредна грана Шавника, али само уз услов да се усмјере подстицаји на развој ове области. Богатство пашњака, ливада и традиција, свакако су фактори који оправдавају развој све траженијих производа здраве хране, што Шавник може обезбиједити. Пољопривредно земљиште заузима 32.191 ha или 58% укупне територије општине. Највећи дио пољопривредног земљишта чине пашњаци и ливаде, док ораничне површине и воћњаци чине свега 22% (табела 8).

Табела 8. Пољопривредно земљиште према категоријама коришћења, ha

Укупно	Обрадиве површине				Пашњаци
	Свега	Оранице	Воћњаци	Ливаде	
32191	7118	343	50	6725	25073

Извор: Завод за статистику Црне Горе, Статистички годишњак 2011., Подгорица 2011.

³¹ Ђурић, К. Економика пољопривреде, Практикум (стр. 1-2), Пољопривредни факултет, Нови Сад, 2015. год.

³² Локална самоуправа општине Шавник

4.2.1. Ратарство

Најплоднија земљишта за ратарску производњу се налазе у долинским проширењима ријеке Комарнице, Бијеле, Буковице и Тушине. Најплоднија земљишта (оранице и баште) на 343 ha и воћњаци 50 ha, чине свега 0,7% површине општине. На њима се одвија екстензивна пољопривредна производња јечма, овса, ражи, хељде, кромпира и континенталног воћа. Методом интервјуа утврђено је да комплетна ратарска производња служи за задовољавање личних потреба. Веома мале количине заврше на тржишту. Један од основних ограничавајућих фактора развоја ратарства је мали проценат земљишта високих бонитетних класа. У структури земљишта доминирају земљишта слабијих катастарских класа, са учешћем од 75,86%, што условљава и недовољно продуктивну биљну производњу. Најплодније ораничне површине и површине под воћњацима заузимају 0,3%. Земљишта II и III бонитетне класе је мало и налазе се у уским проширењима ријечних долина и нагибима на 20%.

4.2.2. Сточарство

Развој сточарства (говедарства и овчарства) представља значајан потенцијал развоја пољопривреде у складу са значајним земљишним потенцијалима (45,3%) и ливадама (12%). На подручју општине Шавник, углавном у висинском појасу изнад 1.500 m, формиран је велики број привремених сточарских насеља - катуна.

Табела 9. Сточни фонд на подручју општине Шавник

Врста	Број грла	Број газдинстава
Условно грло	3.727	540
Говеда	2.376	457
Овце	14.887	188
Козе	703	68
Свиње	572	266
Живина	4.053	338
Коњи, магарци, муле	108	81

Извор: Завод за статистику Црне Горе, Попис пољопривреде 2010.

Анкетирањем пољопривредних произвођача утврђено је да се сточне фарме на подручју општине Шавник налазе у власништву индивидуалних пољопривредних произвођача. Углавном су то фарме које просјечно броје 50-80 оваца, а око 30 фармера имају стада преко 100 оваца. Говедарске фарме најчешће броје 4-6 док је свега 11 фармера има више од 10 крава. На подручју општине Шавник имамо пет пољопривредних произвођача који посједују преко 200 оваца. То су уједно и највећи фармери у општини Шавник.³³ Према подацима Пољопривредног пописа 2010. године на подручју шавничке општине тренутно има 14.887 оваца и 2.376 говеда.³⁴ Сточни фонд је у сталном опадању. На територији општине Шавник присутно је козарство, свињарство, живинарство и пчеларство, али су у значајној мјери неразвијени у односу на говедарство и овчарство, које представљају основне гране сточарства. Пољопривредна газдинства која се искључиво баве пољопривредом и живе од ње су екстезивног карактера. Проблеми у откупу млијека (откуп млијека не постоји) додатно су се одразили на смањење броја музних крава, а значајне количине се нијесу нудиле на тржишту већ су прерађиване за сопствену потрошњу. Ветеринарска заштита у општини Шавник је организована преко приватне Ветеринарске амбуланте „Ветеринарска амбуланта Сињајевина“. Ветеринарску заштиту обавља један дипломирани ветеринар и један ветеринарски техничар.

³³ Подаци добијени методом интервјуа са пољопривредним произвођачима

³⁴ Завод за статистику Црне Горе, Попис пољопривреде 2010. године

4.2.3. Рибарство

Све ријеке на територији општине су богате рибом, а најзначајније врсте су: поточна пастрмка (*salmo truta*) и липљен (*Thymallus thymallus*). Најбројнија је поточна пастрмка, иако су се са формирањем Пивског језера знатно модификовали ранији услови, што може имати и нежељене последице за ову племениту врсту рибе. Рибљи фонд у свим водама, иако још увијек солидан, знатно је мањи од потенцијалних могућности. Главни разлог оваквог стања је неконтролисани излов рибе у последњих двадесетак година. У општини Шавник може се вршити производња рибе на интензиван начин и спортско-туристичко рибарење. Најзначајније је истаћи: поточну пастрмку и липљен. За сада постоје 4 рибњака који производе рибу за сопствене потребе и чији капацитети износе од 1-5 тона.

Уз помоћ ИПАРД програма и Министарства пољопривреде и руралног развоја на ријечи Тушињи изграђен је рибњак који има седам базена за тов калифорнијске пестрмке укупне површине 545m², од чега три базена служе за млађ а четири базена за тов рибе. Пројекат обухвата изградњу хладњаче, објеката за сушење рибе и објекте за лагеровање хране. Производња рибњака је око 25 t калифорнијске пастрмке које инвеститор продаје снабдијевањем великих трговинских ланаца, на пијаци и преко синдикалних организација. Укупна инвестиција је око 70.000 е која је реализована уз помоћ МИДАС подршке и кредита инвестиционог фонда. Држава Црна Гора преко Фонда за развој руралних подручја рефундира 55% укупне инвестиције.³⁵

³⁵ Подаци добијени интервјуисањем власника рибњака

4.2.4. Шумарство

Шуме и шумско земљиште као значајно природно благо и обновљив ресурс у државном и приватном власништву, заузимају простор од 19323,76 ha или 35% територије општине, са укупном дрвном масом од 1.982.276 m³, од тога 1.766.744 m³ у државним и 215.532 m³ у приватним шумама. Шуме на подручју Општине просторно су подијељене на четири газдинске јединице за државне шуме:

- Бијела- Војник 4.339,22 ha
- Буковица 5.978,86 ha
- Комарница – Драгишница 4.411,50 ha
- Сињајевина- Семољ 1.817,00 ha
- Укупно : 16.546,58 ha³⁶

Држава је преко управе за шуме 2008. године дала двије газдинске јединице на концесионо коришћење и то Бијелу-Војник, и Комарницу- Драгишницу (СЛ.лист ЦГ 10/2008). Шуме и шумско земљиште имају производну, еколошку и социјалну функцију. Производне шуме: наглашена је производна функција шума. Држава преко Управе за шуме у складу са Националном шумарском политиком, планом развоја шумарства и плановима газдовање врши: обнављање постојећих и подизање нових шума уз максимално коришћење методологија и науке из области шумарства. Заштитне шуме су шуме гдје заштитна и еколошка функција имају примат над привредном функцијом, а установљавају се на основу елабората које израђује управа за шуме. Површина заштитних шума на подручју Општине Шавник износи 3.621 ha. Шуме за посебну намјену су огледна добра, паркови у овом случају НП „Дурмитор“ чија површина износи 693 ha. Необрасло шумско земљиште: На подручју Општине Шавник површина необраслог шумског земљишта износи 3.797,39 ha од чега се више од 900 ha може користити за пошумљавање што знатно доприноси повећању дрвне масе и укупном развоју шумарства на подручју Општине.

³⁶ www.savnik.me/dokumenti/urbanizam

Планирани годишњи етат

- Државне шуме 14.216 m³
- Приватне шуме 2.205 m³
- Укупно: 16.421 m³

Текући годишњи прираст 22.185 m³

Шуме су повезане путевима кроз шуму (јавни+шумски) у дужини 141,8 km од тога су јавни путеви 62,4 km и ван шуме (јавни + шумски) 227,7 km од тога су јавни 200,1km.

Учешће врста дрвета:

- Четинари укупно: 211.705 m³
- Јела 193.862 m³
- Смрча 12.403 m³
- Остали четинари 4.805 m³

Према евиденцији у хроникама радова на подручју општине Шавник у десетогодишњем периоду 2000-2010 год. Извршена је сјеча бруто цца масе 90.500 m³ или нето:

- Индивидуална сјеча (концесионар) 16.768 m³
- За потребе грађана државна шума 26.495 m³
- За потребе грађана приватна шума 29.004 m³³⁷

Дрвопрерада на подручју Шавника није развијена, заправо на подручју општине Шавник не постоји ни једно регистровано предузеће које се бави дрвопрерадом или сјечом шума, већ се консесије дођељују предузећу из друге општине.

³⁷ www.savnik.me/dokumenti/urbanizam

4.3. ПРОИЗВОДЊА ОРГАНСКЕ ХРАНЕ

Током 60-их година 20. вијека започео је процес еволуције система пољопривредне производње. Расла је друштвена свијест о нужности уважавања руралних подручја. Отворио се простор у коме се развијало неколико алтернативних система пољопривредне производње, од конвенционалне и интегралне, преко одрживе и органске, до концепта мултифункционалне пољопривреде.³⁸ У најразвијенијим друштвима, са најмодернијом пољопривредом, у последње вријеме афирмише се један нови концепт руралног и аграрног развоја, који је у основи изразито еколошки. Тај нови теоријски и практични приступ аграрном развоју означава се појмом “одрживости” који је, иако недовољно јасан, ушао у широку употребу и почетком деведесетих година постао скоро помодаран израз.³⁹

Низак ниво примјене минералних ђубрива и пестицида на територији општине Шавник представља одлично полазиште за развој органске пољопривреде. Поред незагађених зона постоји огроман просторни потенцијал на којем се може организовати органска производња уз врло кратак прелазни период. Природни предуслови у значајној мјери ограничавају развој интензивне пољопривреде, превасходно због уситњености газдинстава и обрадивог земљишта, немогућности коришћења механизације, недостатка воде и недовољно развијене инфраструктуре. Стога се овакви предуслови, уз незагађену животну средину (земљиште, воду и ваздух), могу валоризовати кроз развој органске пољопривреде и на тај начин са малим улагањима добити унапријеђена села спремна да пласирају робу које тренутно нема на тржишту, а истовремено спремна за развој еко-туризма, што је један од приоритетних циљева у развоју Црне Горе као еколошке државе.

За одлуку о бављењу органском пољопривредом важан је економски мотив, тј.

³⁸ Пејановић, Р. Огледи из аграрне и руралне економије (стр. 221), Пољопривредни факултет, Нови Сад 2013. године

³⁹ Томић, Д., Тематски број часописа Економика пољопривреде, бр. 7-8, (стр. 265) 1990. година

сигуран и повољан пласман производа. Поред тражње локалног становништва шансу за пласман производа органске пољопривреде представља све већа туристичка тражња. Покретање органске пољопривреде захтијева и производњу еколошке амбалаже и прераду производа на специфичан начин, што пружа нове могућности за развој мале привреде.

Развојем органске пољопривреде потрошачима се пружа могућност исхране квалитетним црногорским производима који одговарају строгим стандардима квалитета хране и очувања животне средине. Истовремено, произвођачима се отвара ново тржиште – извоз кроз еко-туризам. Уситњеним газдинствима се пружа шанса да кроз радно-интензиван систем производње и са јефтиним инпутима афирмишу своја газдинства кроз одрживу (органску) пољопривреду. Стога је Министарство пољопривреде, шумарстава и водопривреде у сарадњи са Секретаријатом за развој, Дирекцијом за развој малих и средњих предузећа, Биотехничким институтом и невладиним сектором покренуло низ иницијатива и активности од којих је једна формирање сертификационог тијела у Црној Гори.

Органска пољопривреда представља систем одрживе пољопривреде, у великој мјери заснован на локалним ресурсима који одржава еколошку равнотежу и минимизира негативан утицај пољопривреде на животну средину. Такође, подразумијева производњу усклађену са законом и стандардима дефинисаним условима уз контролу цијелог производног циклуса од стране овлашћене организације за сертификацију. Основне компоненте система органске производње су избјегавање употребе вјештачких материја у производњи и промовисање искључиво природних материја које се користе као ђубрива, пестициди или адитиви у производњи и преради хране. Кључни принцип је узајамно дјеловање свих компонената које учествују у циклусу производње хране. Регионални услови захтијевају примјену прилагођених система и метода ове производње. Са повећаним интересом за органску пољопривреду развијен је систем оцјењивања газдинстава како би се осигурало да производи означени и продавани као „органски“ потичу са фарми гдје се примјењују методе органске производње. На овај начин потрошач је сигуран у поријекло и квалитете производа, а истовремено се штити и интегритет произвођача.

Међународна федерација органских покрета за органску производњу (IFOAM) је прва утврдила основне стандарде за органску пољопривреду. Ови стандарди су омогућили развој органске пољопривреде у многим земљама свијета и прије доношења националних прописа и стандарда. Организација Уједињених нација за храну и пољопривреду (FAO) и Свјетска здравствена организација (WHO) донијели су смјернице за производњу, прераду, означавање и маркетинг органских производа – документ познат као *codeh alimentarius* за органску производњу хране.

Европска заједница је донијела Уредбу Савјета бр. 2092/91 којом су прописана правила производње, обиљежавања и контрола органских пољопривредних производа. Уредба је доживјела бројне измјене и допуне : (ЕЦ) 1935/95, (ЕЦ) 1804/1999, (ЕЦ) 223/2003 и (ЕЦ) 392/2003, затим измјене и допуне које се тичу увоза из трећих земаља, које су биле садржане у прописима (ЕЦ) 94/92, (ЕЦ) 3457/92, (ЕЦ) 529/95 и (ЕЦ) 1788/2001 а у марту 2000. год, установљен је заштитни знак Европске Комисије за добровољно обиљежавање органских производа а употреба знака дефинисана уредбом (ЕЦ) 331/2000 .

Осим наведених било још измјена и допуна, да би напослијек у јуну 2007. у Европском савјету министара пољопривреде коначно био постигнут договор о новој Уредби Савјета 834/2007 о органској производњи и означавању органских производа. Нова Уредба Савјета која садржи јасно дефинисане циљеве, начела и општа правила органске производње, ступила је на снагу 01. јануара 2009. године (замијенивши 2092/91), док ће нека правила везана за обиљежавање ступити на снагу 01. јула 2010. године.

Поред поменутог Уредбе Савјета, 2008. године су усвојене и двије Уредбе Комисије које уређују органску производњу, увоз, дистрибуцију као и обиљежавање органских производа. Системом сертификације треба да се бави овлашћено правно лице којег власти надлежни орган – у овом случају Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде. Постоји више могућих организационих форми (приватна, државна) које се могу користити за сертификационо тијело. Која год структура да је одабрана мора се обезбиједити учешће и утицај заинтересованих страна.

Агробуџетом за 2005. годину Министарство пољопривреде је определијелило

средства за формирање националног сертификационог тијела. Од стране Задружног савеза Црне Горе, а уз подршку Министарства пољопривреде, шумарства и водопривреде, основана је „Монтеорганица“ друштво за вршење контроле и издавање сертификата из органске пољопривреде. Просторије сертификационог тијела се налазе у ул. Васа Раичковића 18 у Подгорици. Основни задаци „Монтеорганица“ су:

- обавља контакт са произвођачима и прима пријаву производње
- провјерава наводе из пријаве (прва-иницијална контрола)
- склапа уговор са произвођачем о условима контроле и сертификације
- контролише производњу, прераду, паковање, складиштење и транспорт производа органске пољопривреде
- одређује дужину прелазног периода
- провјерава примјену метода органске пољопривреде
- издаваје сертификат за производе органске пољопривреде

У процесу успостављања овог сертификационог тијела били су укључени експерти међународно признатих сертификационих кућа.

Кораци у процесу сертификације:

1. Произвођач (оператер) захтијева информацију
2. Сертификатор шаље пријаву
3. Оператер испуњава пријаву
4. Сертификатор одређује инспектора
5. Обављање иницијалне инспекције
6. Потписује се сертификациони уговор
7. Инспекција (1 или више њих)
8. Процјена извјештаја инспекције
9. Одлука о сертификацији
10. Оператер добија сертификат

У току процеса врше се: праћење усаглашености са стандардима, достављање потребне документације од стране произвођача, инспекције, обнављање сертификације итд. Сертификат потврђује да је један производ добијен у складу са методама органске

пољопривреде, а он се након извршене контроле, издаје од стране овлашћеног правног лица и производ се означава ознаком “производ органске пољопривреде”. Ознака се издаје у виду наљепнице за производе и њихове количине за које је произвођачу издат сертификат. У циљу лакшег препознавања производи могу носити заштитни знак (лого).

Слика 1: Заштитни знак органске хране у Црној Гори

Извор: www.monteorganica.org

Заштитни знак за производе црногорске органске пољопривреде представљен је као стрелица (симбол енергије, кретања) која формира облик стилизованог листа, зрна, клице. Форма знака се заснива на идеји кружног кретања, деформисаног у елипсоидни облик, дијагоналне усмјерености. Сама форма листа (зрна или клице) постављена је у квадратном простору (квадрат је једна од најсавршенијих геометријских форми) који симболизује земљиште (њиву, парцелу) на којој се одвија органска пољопривреда. Лист излази из овог квадрата, што, опет, има симболику – превазилажење конвенционалне пољопривредне производње.

Поред свих компаративних предности за производњу органске хране које има општина Шавник може се рећи да је производња органске хране на самом почетку и то не само у Шавнику него и на територији читаве Црне Горе. Наиме на територији општине Шавник постоји велики број пољопривредних произвођача који су заинтересовани за органску производњу. Пројекат DINIDA-grand (пројекат за подршку и инвестирање у органску пољопривреду) који је подржан од стране Министарства спољних послова Данске и Министарства пољопривреде и руралног развоја Црне Горе а који је био актуелан

у периоду од 2011. до 2014. године показао је да на територији општина Никшић, Шавник и Плужине право на подршку у биљној производњи остварило свега осам апликаната а од тога ни један од апликаната није са територије општине Шавник. Пољопривредни произвођачи нијесу могли да испуне ригорозне критеријуме за упис у Регистар произвођача органске пољопривреде нити су испуњавали услове за потписивање уговора о сертификацији и контроли са сертификационим тијелом Монтеорганика тако да је производња органске хране у општини Шавник само у будућим плановима.

4.4. ТУРИЗАМ

У свијету је туристичка индустрија са повезаним гранама 2013. године вриједјела 7.000 милијарди долара, са растом од 400 милијарди у односу на 2012, и запошљавала 266 милиона особа, што значи да је сваки 11. запослени у свијету имао посао захваљујући путовањима и туризму. Удио овог сектора у светској привреди износио је 9,5%. Значајан фактор у расту била је потрошња међународних туриста, која је порасла за 3,9% на 1.300 милијарди долара, а у Југоисточној Азији за више од 10%. Јасно је да се на тржиштима у успону наставља добар раст тражње у туризму и путовањима, разлог је развој велике средње класе, посебно у Азији и Латинској Америци, која жели и може више него икада да путује и у својој земљи и у иностранству.⁴⁰

Сектор туризма биљежи привредни раст и запошљавање – раст који је био бржи од већине других сектора и испред глобалне економије. У 2014. години путовања и туризам генеришу скоро 10% глобалног БДП-а, 7.6 трилиона долара, а у 2015. години очекује се раст од 3,7%. У туризму је запослено 277 милиона људи на планети. У Европи, путовања и туризам генеришу 9,2% БДП-а и 9% нових радних места. Изгледи за раст туризма изузетно су повољни, са процијењеним растом од 4% годишње до 2024. године.⁴¹

Од 100 запослених уопште, од туризма у Француској живи 6 људи, у Португалу 7,

⁴⁰ www.wttc.org

⁴¹ www.wttc.org

Швајцарској 9, Шпанији 11, Грчкој 12 и Аустрији 15. Аналитичари туризма предвиђају да ће 2030. године удио оних који као туристи путују у стране земље у односу на укупан број свјетског становништва достићи 14,1%, што тешко може забиљежити било која друга дјелатност.⁴² Ријеч туризам води поријекло од енглеске ријечи *tour* која у Оксфордском речнику значи: задовољство од путовања, са задржавањем у разним местима. Туриста је особа која предузима таква путовања. Туризам може бити: љетовалишни, сеоски, ловни, здравствени, забавни, културни, излетнички итд.⁴³

По својим природним карактеристикама простор општине Шавник представља велики туристички потенцијал. Као мало гдје, на релативно малом простору шавничке општине налазе се бројна природна богатства и други садржаји који су изузетан потенцијал за развој зимског, љетњег, риболовног, агро-комплементарног и вјерског туризма, као и њихових модификација. Ови потенцијали још увијек нијесу довољно искоришћени, иако су последњих десетак година начињени први кораци изградњом еко села, репрезентативних ресторана у планинском стилу, планинарских кампова, реконструкцијом хотела, уређењем и маркирањем планинарских и бициклических стаза.

Поред великих природних туристичких потенцијала (зимски туризам, љетњи туризам, ловни туризам, агро-комплементарни туризам, вјерски туризам и њихове модификације), туризам као привредна грана у Шавнику је на јако ниском степену развоја. Основну развојну препреку представља неадекватна путна инфраструктура.

Облици смјештаја који, према расположивим подацима, тренутно постоје у Шавнику, представљени су према категорији смјештаја и њиховим локацијама, и приказани у табели 10. Изградња једног дијела приказаних смештајних капацитета је у почетној фази, а анкетањем туристичких привредника на подручју општине су констатоване и намјере за доградњом постојећих капацитета, па се ове категорије приказују кумулативно уз фактичко стање постојећих капацитета.

⁴² Станковић, С., Марић, С. Регионални аспекти туризма у свијету, Туризам бр. 11, 2008. година

⁴³ Пејановић, Р. Огледи из аграрне и руралне економије, (стр. 275), Пољопривредни факултет Нови Сад, 2013. година

Табела 10: Смјештајникапацитети у општини Шавник

Локација	Постојећи број лежаја	Број лежаја у фази изградње
Шавник (хотел)	50	0
Боан (хотел)	45	0
Укупно у основном смјештају	95	0
Горња Буковица (одмаралиште)	20	0
Укупно у комплементарном смјештају	20	0
Горња Бијела (бунгалови)	12	0
Милошевићи (бунгалови)	35	0
Мокро (бунгалови)	У изградњи	непознато
Пошћење (колибе)	36	54
Петњица (бунгалови)	14	0
Комарница (камп)	У изградњи	непознато
Доња Буковица (бунгалови)	20	40-50
Тимар (бунгаливи)	9	0
Укупно у повременим комплементарним смјештају	126+	90 – 104+
Укупно у свим видовима смјештаја	241+	148 – 158+

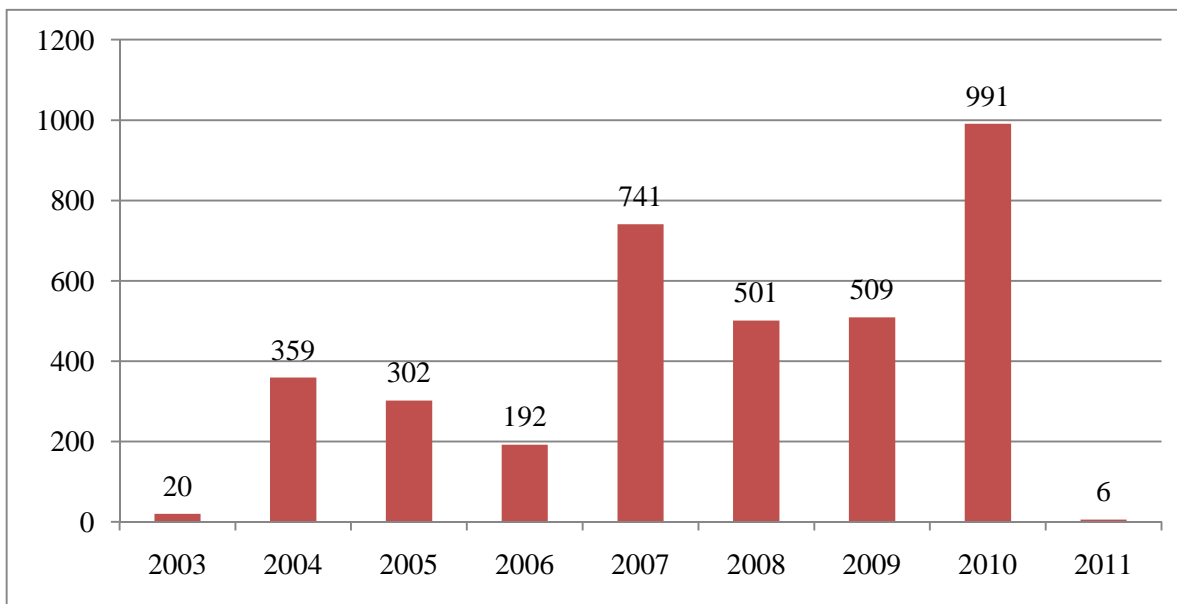
Извор: Аутор, подаци добијени анкетирањем и обиласком терена (туристичке организације, власници објеката и локално становништво)

Занимљива је чињеница да су сви туристички капацитети у основним и комплементарним видовима смјештаја ван функције, а да су објекти повремених комплементарних смјештаја саграђени углавном током претходних неколико година (после 2000-е), без планског основа и грађевинске дозволе тј. без ваљане пројектне документације. Овом броју треба додати и 661 стан за одмор и рекреацију (викендице), што значи још око 2000 лежаја у приватном смјештају.

Последних година примјетан је раст броја туриста који посјећују Шавник, који је праћен све већим бројем страних гостију. У 2010. години забиљежен је рекордан број гостију и ноћења. Према подацима Монстата укупан број гостију у 2010. години је износио 991 и остварено је 16.410 ноћења. Међутим, треба имати у виду да је последних

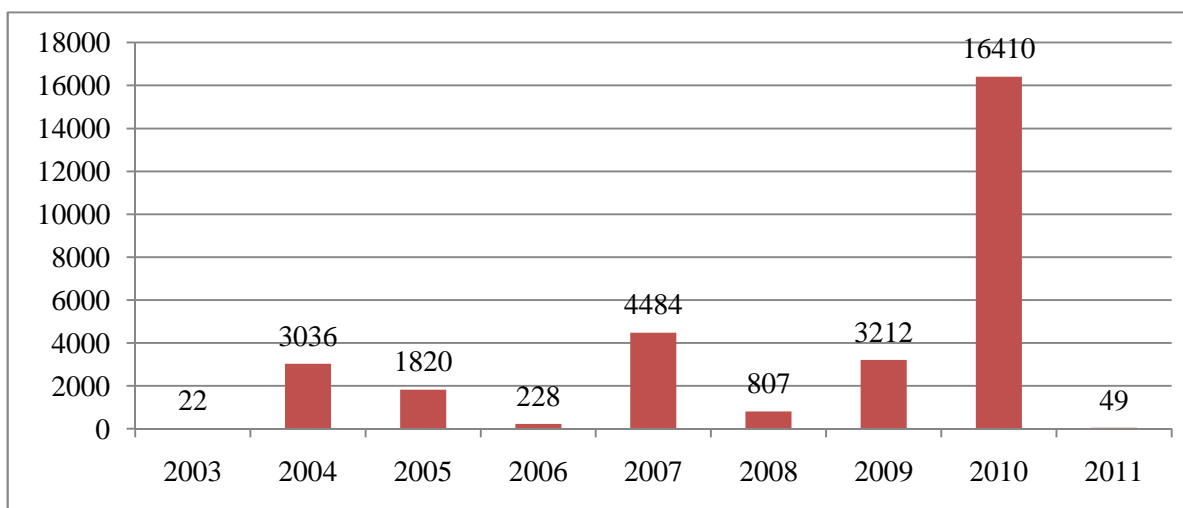
година у хотелским објектима био смјештен велики број грађевинских радника који су били ангажовани на изградњи пута Рисан – Жабљак, тако да подаци не одсликавају право стање долазака туриста. Већ у 2011. години имамо занемарљив број долазака гостију и остварених ноћења (грфици 17 и 18). Колико се води рачуна о унапређењу туризма у Шавнику говори и чињеница да од 2011. године не постоји евиденција о доласцима гостију и о оствареним ноћењима у општини Шавник.

График 17. Доласци гостију у општину Шавник

Извор: Завод за статистику Црне Горе, Статистички годишњак 2014., Подгорица 2015

График 18. Остварена ноћења у општини Шавник

Извор: Завод за статистику Црне Горе, Статистички годишњак 2014., Подгорица 2015.

Пуштањем у рад магистралног пута Рисан-Жабљак, који повезује приморје и сјевер Црне Горе, а који пролази кроз Шавник, створени су услови за боље саобраћајно повезивање Шавника са окружењем. Тренутно постоје услови за бављење: планинарењем, алпинизмом, бициклизмом, риболовом и јахањем. На овом простору налазе се атрактивне планине: Дурмиторски масив, Сињајевина, Морачке планине, Крново са најсјевернијим изданцима, Острвицом и Крновском главицом, масив Војника и др. Поред планинских масива, ту су и кањони Невидио, Комарнице, Придворице, Бијеле и Буковице. Кањон Невидио, који је постао бренд не само Шавника, већ и много шире, годинама биљежи велики број посјетилаца и љубитеља кањонинга и екстремних спортова из свих крајева Свијета. Годинама општина није имала никакве економске користи од кањона Невидио нити је имала евиденцију о броју туриста који посјете кањон. Тек ове године општина Шавник увела је наплаћивање тексе у износу од 5 Е по особи за туристе који посјете кањон. По подацима из Туристичке организације Шавник у току ове туристичке сезоне очекује се приход око 50.000 Евра.⁴⁴ Језера, која се налазе на овом простору су: Зелени вир, Пошћењска језера и вјештачко Пивско језеро. Кристално бистре ријеке, пуне поточне пастрмке: Тушиња, Буковица, Бијела, Шавник, Придворица, Комарница и Грабовица, допуњују и оплемењују општи амбијент овог краја. Поред класичних љетњих и зимских туристичких мотива шавнички простор омогућава и развој ловног и риболовног туризма. Читав простор општине Шавник представља повољно станиште за живот ловне, длакаве и пернате дивљачи (медвјед, дивокоза, срна, дивља свиња, зец, лисица, вук, тетријаб, јаребица). Њихова бројност је знатно мања од могућности станишта, него и поред тога ловни, контролисани туризам могао би се одвијати као сегмент интегралне туристичке валоризације овог простора. Још увијек жива, села и засеоци и високо- планински катуни су просторно развојна основа на коју се валоризација базних ресурса (агро-туристичких) може ослонити.

Са аспекта здраве исхране и здраве природне средине, тј. исконске животне потребе, преко здравља људи, може се рећи, да је туризам животно зависан од пољопривреде, мада, с друге стране, директно или индиректно потстиче просперитет пољопривреде. Сам термин агро-туризам упућује на нераскидиву међузависност туризма и пољопривреде. Само значење појма агротуризам може се тумачити на више начина. Може

⁴⁴Подаци добијени анкетирањем туристичких радника

се рећи, да агротуризам представља вид туризма усмерен на суштинска питања, здраву исхрану туриста и боравак у здравој средини, кроз интегрални развој пољопривреде, уважавајући аспекте одрживости.⁴⁵

На овом простору налазе се споменици културе: манастир Подмалинско, манастир Светог Ђорђа у Бијелој, спомен парк „Вукови коријени“ - посвећен Вуку Стефановићу Караџићу у Петњици, спомен кућа Новице Церовића у Тушињи. Све наведено представља неискоришћене потенцијале општине. Уз адекватан маркетинг и стављање туристичких потенцијала општине Шавник на туристичку мапу Црне Горе могао би се привући велики број туриста што би могло да доведе до отварања нових радних мјеста и побољшања укупног привредног амбијента у општини.

У Стратешком плану развоја општине Шавник 2012-2016 препознат је одређен број пројеката, значајних за оживљавање туризма на простору Шавника, од којих су најзначајнији: уређење градске зоне Шавника, изградња спортске дворане, изградња ауто-кампа у близини кањона Невидио, постављање путоказа на већ маркираним стазама, пројекат планинског дома и кампа у Добром долу, маркирање планинарских и бициклических стаза, пројекат планинског склоништа на Зеленом Виру, пројекат занатско-трговачког центра, промоција туристичке понуде Шавника, постављање информативних табли и израда Интернет презентације општине у циљу промоције туристичке понуде, израда ловно-привредне основе за ловиште Шавник, проглашење сјеверне падине Војника за подручје посебне заштите.

⁴⁵ Пејановић, Р. Огледи из аграрне и руралне економије, (стр.269), Пољопривредни факултет, Нови Сад, 2013. године

5. SWOT АНАЛИЗА ОПШТНЕ ШАВНИК

SWOT анализа општине Шавник представља пресјек свих фактора који утичу на стање и развој општине Шавник. Предности и слабости су унутрашњи позитивни и негативни елементи на које се може утицати, док су шансе и пријетње спољашњи позитивни и негативни фактори на које се не може утицати, али се могу предвидјети, усаглашавати, и може им се прилагођавати. SWOT анализа израђена је у складу са добијеним подацима.

Табела 10: SWOT анализа општине Шавник

	ПРЕДНОСТИ	СЛАБОСТИ
Демографија, рад, социјално стваранје и остале друштвене дјелатности	<p>Организована социјална заштита</p> <p>Организована јавна установа за развој културно–забавних дјелатности</p> <p>Присутност четвороразредних подручних одјељења основних школа на руралним подручјима</p> <p>Присуство споменика културе</p>	<p>Депопулација</p> <p>Неповољна старосна структура становништва</p> <p>Висок одлив образовних људи</p> <p>Неадекватна здравствена заштита</p> <p>Неадекватна опремљеност Дома културе за организовање културно-забавних програма</p> <p>Непостојање инфраструктуре за развој спорта и физичке културе</p> <p>Одлив радно способног становништва</p> <p>Дугорочна незапосленост</p>
Економски развој	<p>Геоморфолошке карактеристике</p>	<p>Неразвијена привредна дјелатност и инфраструктура</p>

	<p>Биолошка разноврсност (флора и фауна)</p> <p>Присутност минералних сировина</p> <p>Стимулативни општински прописи за инвеститоре</p> <p>Привредна зона</p> <p>Обновљиви извори енергије (хидропотенцијал, вјетар, сунце)</p> <p>Расположиво пољопривредно земљиште</p> <p>Потенцијали за развој разних видова туризма (сеоски, вјерски, пјешачки, ловни и сл)</p>	<p>Недостатак специјалситичких кадрова</p> <p>Недостатак квалитетног хотелског смјештаја</p> <p>Недостатак инвестиционо-техничке документације</p> <p>Уситњеност и необрађеност пољопривредних површина</p> <p>Низак степен обраде производа</p> <p>Неорганизован откуп пољопривредних производа</p> <p>Недовољна промоција Шавника</p>
Инфраструктура	<p>Добра саобраћајна повезаност са приморјем и сјевером</p> <p>саобраћајницом Рисан-Никшић-Шавник-Жабљак</p> <p>Релативно добра мрежа регионалних и магистралних путева</p> <p>Релативно добра ел.енергетска инфраструктура у градском подручју.</p> <p>Добра инфраструктура за снабдевање водом у</p>	<p>Слаба комунална опрељеност на руралним подручјима (водовод, регулација фекалних и отпадних вода)</p> <p>Лош квалитет локалних путева на руралним подручјима и слаба повезаност сеоских подручја са градским језгром</p> <p>Недовољно развијен сектор информационих технологија</p> <p>Недовољно развијена секундарна ел.енергетска инфраструктура</p> <p>Непостојање система за</p>

	градском подручју Развијена телекомуникациона мрежа	пречишћавање отпадних вода Непостојање санитарне депоније
Животна средина	Очуван квалитет ваздуха, воде и земљишта Велико богатство биодиверзитета Изузетан природни амбијент Посједовање вриједног заштићеног подручја (НП Дурмитор) Активне НВО и цивилни сектор у области животне средине	Неадекватна опрељеност комуналних служби за обављање својих дјелатности Непостојање законске регулативе и њихове примјене на локалном нивоу (план управљања чврстим отпадом, локални план заштите биодиверзитета) Неадекватно управљање чврстим отпадом Присутност дивљих депонија у руралном подручју Мала покривеност канализационом мрежом града
Административни капацитети	Формирани органи и службе у складу са законом Солидна техничка опремљеност Добра интерна комуникација и повезаност органа и служби	Недовољан број кадрова са специфичним знањем и вјештинама Вишак запослених Недовољна информатичка обученост и познавање страних језиказастарјелост планских докумената Непостојање секторских стратегија развоја
	ШАНСЕ	ПРИЈЕТЊЕ
Демографија, рад, социјално старање и	Едукација преко ЗЗЗЦГ Програм активне	Низак природни прираштај становништва

<p>остале друштвене дјеланости</p>	<p>политике запошљавања Улагање у цјеложивотно образовање Отварање нових образовних институција и програма Обуке о ЕУ програмима Ангажовање недостајуће радне снаге из окружења Ангажовање креативних и стручних кадрова</p>	<p>Даље депопулације становништва Незаинтересованост за поједина образовна занимања Недостатак средстава за реализацију пројеката из области друштвених дјелатности</p>
<p>Економски развој</p>	<p>Валоризација потенцијала природних богатстава (туризам); Валоризација обновљивих извора енергије Развој пољопривреде. Развој нових трендова у туризму (бициклизам, ловни туризам, сплаварење и сл.) Растућа међународна тражња за рурални туризмом Развој информационе технологије Трансфер знања и технологија Јачање и развој сектора МСП</p>	<p>Свејтска економска криза; Мањак инвеститора, Сива економија Глобална конкуренција у свим подручјима привредне дјелатности Немогућност привлачења средстава за развој обновљивих извора енергије</p>

Инфраструктура	Побољшање путне инфраструктуре Изградња регионалне депоније Приватно јавно партнерство	Недостатак средстава за реализацију инфраструктурних пројеката Непроналажење инвеститора за улагања у инфраструктуру
Животна средина	Проширивање заштићених подручја Примјена европских принципа и стандарда у области животне средине Могућност гајења љековитог биља што би смањило експлоатацију природних врста Унапређење управљања шумама, уз већи степен укључености локалних самоуправа	Нестручна употреба пестицида и загађење земљишта Неадекватна сјеча шума Непланска експлоатација шљунка и пијеска из речних токова Неконтролисан лов и риболов (коришћење недозвољених средстава) Нестручна и неконтролисана експлоатација љековитог биља и шумских плодова Нелегална градњакоја угрожава природне и друге вриједности Елементарне непогоде
Административни капацитети	Могућност успостављања нових услуга кроз форме међуопштинске сарадње Успостављање јединице за развој људских ресурса у локалној управи Успостављање савјетодавне јединице за подршку привреди ИПА фондови и донатори	Одлив квалитетног кадра Неусклађеност политика развоја локалне самоуправе и државе Неповољни извори екстерног финансирања Успорен процес децентрализације Неспровођење донесених стратешких планова

Извор: Аутор, 2015.године

6. ЗАКЉУЧАК

Основни проблеми и трендови са којима се суочавају скоро све руралне области су миграције, слаба диверзификација економских активности, екстензивна пољопривреда, висока стопа незапослености, недостатак могућности за запошљавање, слаба и неразвијена инфраструктура, низак БДП по глави становника у поређењу са урбаним областима и животна средина која се суочава са потенцијалним претњама.

Општина Шавник спада у изразито руралне општине и као таква је једна од најнеразвијенијих општина у Црној Гори. Дешавања у последњих двадесет година веома су негативно утицала на привреду овог краја. Тај период обиљежиле су промјене у виду стагнације привреде, када је и угашен највећи број производних погона у шавничкој општини, што је за последицу имало и расељавање становништва. Подручје општине Шавник налази се у високопланинској зони, на површинама планинских масива Дурмитора, Сињавине и Војника, на подручју које карактерише изузетно оштра планинска клима, велика количина падавина у току зиме и дуго задржавање снијега. Клима, географски положај, рељеф и саобраћајна повезаност у највећој мјери су условили могућности развоја општине. Развој општине Шавник треба да се темељи на одрживом развоју који подразумијева равнотежу између потрошње ресурса и способности њиховог обнављања. Стубови одрживог развоја општине Шавник треба да се заснивају на развоју: пољопривреде, туризма, и пошто на територији општине постоји значајан хироенергетски потенцијал, енергетике.

Развојем тржишта, државна политика заснива се на политици интегралног руралног развоја ЕУ, који све више субвенционише и подстиче развој малих и средњих пољопривредних предузећа. Уједињене Нације су 2014. годину прогласиле Годином малих газдинстава. Овакав приступ пољопривредној производњи игра незамењиву улогу у

искорењивању сиримаштва и глади и осигурава сигурност и квалитет хране што несумњиво доводи до побољшања квалитета живота у руралним срединама. На подручју општине Шавник пољопривредна газдинства налазе се у власништву индивидуалних пољопривредних произвођача. Пошто подручје обилује квалитетним пашњацима и ливадама (75% укупног пољопривредног земљишта) сточарство представља најраспрострањенију пољопривредну производњу. Углавном су то мали пољопривредни произвођачи који се баве екстензивном пољопривредом и живе од ње. Ратарска производња је занемарљива, јер већину пољопривредног земљишта чине пашњаци и ливаде. Ратарска производња своди се на баште и воћњаке који чине 0,7% укупног пољопривредног земљишта и служи за задовољење личних потреба произвођача. Удруживање пољопривредних произвођача ради заједничког наступања на тржишту не постоји. На подручју општине постоје сви предуслови за отварање нових рибњака за узгој пастрмке. Уз помоћ Министарства пољопривреде и ИПАРД програма држава стимулише отварање нових рибњака. Шуме заузимају преко 35% територије општине и представљају значајан ресурс који није искоришћен. Низак ниво примјене минералних ђубрива и пестицида на територији општине Шавник представља одлично полазиште за развој органске пољопривреде. Поред незагађених зона постоји огроман просторни потенцијал на којем се може организовати органска производња уз врло кратак прелазни период. Природни предуслови у значајној мјери ограничавају развој интензивне пољопривреде, преваходно због уситњености газдинстава и обрадивог земљишта, немогућности коришћења механизације, недостатка воде и недовољно развијене инфраструктуре. Стога се овакви предуслови, уз незагађену животну средину (земљиште, воду и ваздух), могу валоризовати кроз развој органске пољопривреде и на тај начин са малим улагањима добити унапријеђена села спремна да пласирају робу које тренутно нема на тржишту, а истовремено спремна за развој еко-туризма и агротуризма, што је један од приоритетних циљева у развоју Црне Горе као еколошке државе.

По својим природним карактеристикама простор општине Шавник представља велики туристички потенцијал. Као мало гдје, на релативно малом простору шавничке општине, налазе се бројна природна богатства и други садржаји који су изузетан потенцијал за развој зимског, летњег, риболовног, агро-комплементарног и вјерског туризма, као и њихових модификација. Ови потенцијали још увијек нијесу довољно

искоришћени, иако су последњих десетак година начињени први кораци изградњом еко-села, репрезентативних ресторана у планинском стилу, планинарских кампова, реконструкцијом хотела, уређењем и маркирањем планинарских и бициклистичких стаза.

Поред великих природних туристичких потенцијала (зимски туризам, љетњи туризам, ловни туризам, агро-комплементарни туризам, вјерски туризам и њихове модификације), туризам као привредна грана у Шавнику је на јако ниском степену развоја. Велику шансу овог краја за развој туризма представља : планинарење, алпинизам, бициклизам, културни и вјерски туризам, јахање и задњих година популарни кањонинг.

Шавник посједује значајан хидроенергетски потенцијал у сливу Комарнице, који читав припада општини. Међутим, економска валоризација, практично није ни почела. Тренутно, у Шавнику ради само једна мала хидроелектрана на ријеци Шавник. Развој енергетског сектора засниваће се на изградњи ХЕ Комарница и развоју малих хидроелектрана у оквиру слива ријеке Комарнице.

Све компаративне предности које посједује општина Шавник тек су на почетку економске валоризације. На лошу искоришћеност привредних свих других капацитета овог краја, поред низа фактора који се огледају у дешавањима која су се десила у последњих двадесетак година, негативно утиче и лоша ангажованост људских ресурса на државном и локалном нивоу. Високо образовани млади људи који говоре стране језике своју каријеру не започињу у малим срединама већ у великим центрима који им пружају много више могућности што доводи до расељавања и привредне стагнације. Јако је битно да се уз помоћ државе и локалне самоуправе младим и образованим људима пружи шанса да остану у локалној средини како би своје знање примијенили на одређене пројекте што би довело до економског напредка, задржавања становништва и отварања нових радних мјеста а самим тим и побољшања економске ситуације. Све ово је остварљиво уз активну улогу државе и локалне самоуправе.

7. ЛИТЕРАТУРА

1. Батаковић, Р., Мрежа за рурални развој Црне Горе, Сарајево 2013. Година
2. Биротехнички факултет, Подгорица, 2011. године.
3. Богданов, Н., Зечевић, Б., Версац, А. и Рохац, Ј. Јавно приватно партнерство у руралном туризму, Београд 2011. године.
4. Ђурић, К., Економика пољопривреде, Практикум, Нови сад, 2015. године
5. Завод за статистику Црне Горе (МОНСТАТ), Статистички годишњак за 2014. годину, Подгорица 2015. године
6. Завод за статистику Црне Горе (МОНСТАТ), Статистички годишњак за 2011. годину, Подгорица 2012. године
7. Mannion, J. Strategies for local development in rural areas: The “Bottom-up” approach. Paper presented at the European Conferences on Rural Development “Rural Europe – Future Perspectives!”. Cork 1996. година.
8. Министарство економије Црне Горе, Стратегија регионалног развоја Црне Горе 2010.-2014. године, Подгорица 2014. године
9. Министарство одрживог развоја и туризма Црне Горе, Национална стратегија одрживог развоја Црне Горе 2007 – 2012 године, Подгорица 2007. године.
10. Мирецки, Н., Вехингер, Т., Јаклич, М.: Приручник за органску производњу за пољопривредне произвођаче, ФАО Организација за храну и пољопривреду при ОУН, Подгорица 2011. године
11. Митровић, М.: Социологија села, Социолошко друштво Србије, Београд, 1998. година
12. Његован, З. и Црнокрак, Н., Рурални развој у економским теријама развоја, Агропривреда Србије у предприступном периоду (стр. 89-109), Београд 2012. година.
13. Национална конвенција о европској интеграцији Црне Горе, НКЕИ; Подгорица 2012. година.

14. Његован, З., Пејановић, Р.: Рурална регионализација АП Војводине: Нови теоријско методолошки приступи управљању руралним развојем, монографија, Пољопривредни факултет, Нови Сад, 2009. година.
15. Општина Шавник, Просторно урбанистички план општине Шавник 2014. – 2020. године, Подгорица 2014. године.
16. Општина Шавник, Стратегија развоја општине Шавник 2012.-2017. године, Шавник 2012. године
17. Пејановић, Р., Његован, З., Максимовић, Г.: Економика пољопривреде, аграрна политика и рурални развој, Друштво аграрних економиста Балкана, Београд, 2013. година.
18. Пејановић, Р.: Огледи из аграрне и руралне економије, Пољопривредни факултет, Нови Сад, 2013. година
19. Petrick, M. Reversing the rural race to the bottom: An evolutionary model of neo-endogenous rural development. *European Review of Agricultural Economics*, 40, str (707 – 735), 2013. година.
20. Станковић, С, Марић, С,: Регионални аспекти туризма у свету, Туризам бр. 11, 2008. година
21. Стојановић, Ж., Манић, Е., Гласник српског географског друштва, Београд, 2009. године.
22. Terluin, I. J. Differences in economic development in rural regions of advanced countries: An overview and critical analysis of theories. *Journal of Rural Studies*, (str. 327 – 314), 2003. година.
23. Томић, Д., Тематски број часописа Економика пољопривреде, бр.7 – 8, стр. 265, 1990. година.
24. World Commission on Environment and Development. *Our Common Future*, Oxford University, 1987. година
25. www.maticacrnogorska.me
26. www.monteorganica.org
27. www.savnik.me
28. www.wttc.org

ПРИЛОЗИ

Прилог 1. Подаци о становништву, домаћинствима и становима по насељима у општини Шавник

Насеље	Становништво	Домаћинства	Станови
Баре	254	76	141
Боан	45	17	62
Годијељи	72	18	75
Горња Бијела	70	24	41
Горња Буковица	76	19	132
Грабовица	28	11	52
Добра Села	76	28	96
Доња Бијела	53	18	98
Доња Буковица	61	24	96
Дубровско	43	13	49
Дужи	106	36	110
Комарница	56	20	115
Крња Јела	32	12	87
Малинско	30	7	31
Милошевићи	9	7	69
Мљетичак	32	9	30
Мокро	58	23	74
Петњица	28	9	38
Пошћење	78	28	65

Превиш	53	16	30
Придворица	10	7	19
Провалија	19	9	38
Слатина	73	23	56
Струг	55	19	76
Тимар	83	25	123
Тушина	121	49	160
Шавник	456	153	230
Укупно	2077	695	2193

Извор: Завод за статистику Црне Горе, Попис становништва, домаћинства и станова 2011. године

Прилог 2. Образовна статура становништва према полу

	Укупно	%	Мушко	%	Женско	%
Без школске спреме	133	5,38	24	1,96	109	8,75
1-3 разреда осн. школе	86	3,48	15	1,23	71	5,70
4-7 разреда осн. школе	387	15,67	125	10,21	262	21,03
Основно образовање	683	27,65	317	25,90	366	29,37
Средње образовање	986	39,92	615	50,25	371	29,78
Више образовање	86	3,48	55	4,49	31	2,49
високо образовање	67	2,71	49	4,00	18	1,44
Непознато	42	1,70	24	1,96	18	1,44
Укупно	2470	100	1224	100	1246	100

Извор: Завод за статистику Црне Горе, Попис становништва 2003. године

Прилог 3. Природна кретања становништва општине Шавник

Година	Рођени	Умри	Природни прираштај
2003	19	34	-15
2004	22	27	-5
2005	13	32	-19
2006	20	31	-11
2007	16	30	-14

2008	14	21	-7
2009	17	30	-13
2010	14	33	-19
2011	24	42	-18
2012	18	32	-14
2013	11	38	-27

Извор: Завод за статистику Црне Горе, Статистички годишњак за 2014.годину, Подгорица 2014.

Миграције становништва општине Шавник

Година	Досељени	Одсељени	Миграциони салдо
2006	15	44	-29
2007	12	45	-33
2008	3	86	-83
2009	11	83	-72
2010	6	89	-83
2011	3	70	-67
2012	2	61	-59
2013	3	73	-70
Укупно	55	561	-506

Извор: Завод за статистику Црне Горе, статистички годишњак за 2014.годину, Подгорица 2014

Прилог 4. Локални путни правци

Путни правци	Дуж. (km)
Асфалтирани локални путеви	108,5
Превиш- Мљетичак- Слатина- Доња Буковица	17,0
Шавник- Кошице- Бијела- Крушевице	15,0
Кошице- Малинско- Струг	14,0
Крња Јела- Баре	12,0
Тимар- Долина Јелића	8,0

Превиш- Годијеља	3,0
Превиш- Добра села- Папратиште	2,5
Крња Јела- Катунац	3,0
Крња Јела- Потрк	3,0
Слатина- Репетитор	1,4
Горња Буковица- Врточ Поље	1,6
Горња Буковица- Клисура	2,0
Горња Буковица- Гусаревац (дио)	1,5
Ђевич камен- Тунел Ивица	2,0
Шавник- Петњица (стари пут)	5,5
Шавник-Петњица (нови пут)	2,0
Пошћење- Дужи- Дуброско	12,0
Пошћење- Комарница	3,0
Неасфалтирани локални путеви	13,5
Боан- Сеоца- Струг	3,0
Боан-Сировац	3,0
Тушиња- Цер	2,0
Црвена плоча- Превиш	2,0
Горња Буковица- Гусаревац (II дио)	2,5
Доња Буковица- Годијељи	1,0

Извор: Локална самоуправа

Табела 5. Потенцијалне локације за изградњу малих хидроелектрана

	Зона захвата Mpv	Зона експлоатације mpv	Инсталисана снага MW	Годишња производња GWh
Ријека Бијела:				
Мало Ждријело	950,00	830,50	11,74	19,62
Горња Бијела	1055,00	958,00	2,69	7,33
Ријека Тушиња:				

Цеклински поток			0,92	2,65
Палешки поток			0,36	1,05
Сировац			2,92	8,40
Тушиња			1,52	4,4
Ријека Буковица:				
Педовића поље	1345	1305	0,65	2,03
Г. Буковица Центар	1305	1277	0,366	1,621
Д. Буковица Центар	1277	1245	0,419	1,854
Д. Буковица 3	1245	1192	0,814	3,63
Цокотин 1	1192	1140	1,094	4,93
Цокотин 2	1140	1080	1,54	6,78
Шавник	1080	821	23,8	90,21
Врточ Поље	1388	1314	0,477	1,18
Ријека Шавник:				
Поток Превишки	$\Delta H = 250m$			
Ријека Грабовица:	1490	1310		
Ријека Придворица:				
Пнебиловац	$\Delta H = 100m$			
Шишковац	$\Delta H = 200 m$			

Извор: Локална самоуправа